

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України**

**ІНТЕРАКТИВНІ ВИДИ ТА МЕТОДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, 602 групи

Швцов Сергій Володимирович

Керівник:

кандидат історичних наук,

асистент **Богачик Т.С.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № _____ від _____ 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Добржанський О. В.

**Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

**ПОДАННЯ
ЩОДО ЗАХИСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ (ПРОЄКТУ)**

Направляється здобувач (ка) Швецов С. В. до захисту кваліфікаційної роботи (проєкту)
(прізвище та ініціали)
рівень вищої освіти другий (магістерський) рівень

спеціальність A4 Середня освіта (історія та громадянська освіта)
(шифр та назва спеціальності)

освітньо-професійна програма A4 Середня освіта (історія та громадянська освіта)
(назва ОП)

на тему: Інтерактивні види та методи навчальної діяльності на уроках громадянської та історичної освітньої галузі

Висновок керівника кваліфікаційної роботи (проєкту)

Студент (ка) _____

Керівник кваліфікаційної роботи (проєкту) _____

(підпис)
“ ____ ” _____ 20 ____ року

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу (проєкт)

Студент Швецов С. В. допускається до захисту кваліфікаційної (роботи) проєкту
(прізвище та ініціали)

Протокол № _____ від _____ -

Завідувач кафедри _____
(назва)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

“ ____ ” _____ 20 ____ року

Анотація

Магістерську роботу присвячено комплексному дослідженню ролі інтерактивних методів та видів навчальної діяльності на уроках громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реалізації компетентнісного підходу Нової української школи. На основі аналізу наукової літератури, нормативно-правових документів, модельних навчальних програм та педагогічного досвіду обґрунтовано необхідність упровадження інноваційних технологій, що забезпечують активну взаємодію учасників освітнього процесу, підвищують мотивацію учнів та сприяють формуванню ключових і предметних компетентностей.

У роботі визначено теоретико-методологічні засади інтерактивного навчання, окреслено класифікацію інтерактивних методів, розкрито особливості їх застосування на різних типах уроків історії та громадянської освіти. Репрезентовано практичні підходи до моделювання сучасного уроку НУШ та запропоновано фрагменти нестандартних, інтегрованих та ігрових уроків, розроблених на основі інтерактивних технологій.

Ключові слова: інтерактивні технології, сучасний урок, НУШ, громадянська та історична освітня галузь, методи навчання, компетентнісний підхід, модельні програми.

Abstract

The master's thesis is devoted to a comprehensive study of interactive methods and forms of learning activities in civics and history lessons within the framework of the competency-based approach of the New Ukrainian School. Based on the analysis of scientific research, legal documents, model curricula, and pedagogical practices, the author substantiates the need to implement innovative instructional technologies that ensure active interaction among learners, increase students' motivation, and promote the development of key and subject competencies.

The thesis identifies the theoretical and methodological foundations of interactive learning, outlines the classification of interactive methods, and describes

the specifics of their application in different types of history and civics lessons. Practical approaches to designing modern NUS-oriented lessons are presented, along with examples of non-traditional, integrated, and game-based lesson fragments created with the use of interactive technologies.

Key words: interactive technologies, modern lesson, NUS, civic and historical education, teaching methods, competency-based approach, model curricula.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис) С. В. Швецов

Заява

Студент Швецов С. В.

Номер студентської книжки:

Я заявляю, що наукова робота:
Інтерактивні види та методи навчальної діяльності на уроках
громадянської та історичної освітньої галузі

1) Була підготовлена виключно мною, * і:

А. Не порушує авторські права третіх осіб у відповідність із законом про авторське право.

Б. Повністю або частково була використана в якості основи для отримання диплому про вищу освіту або наукового ступеня мною чи іншою особою.

2) Крім того, я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи збігається з друкованою.

Даною заявою я підтверджую, що був, (-ла) проінформований, (-а) про права та обов'язки студента,(-ки) Університету, про правила, що стосуються перевірки оригінальності наукових робіт. Тому я заявляю, що я згоден,(-на) на обробку моїх письмових робіт у відповідності з антиплагіатними процедурами Університету, а також на архівування цих робіт в базі даних інтернет системи Turnitin Similarity згідно з антиплагіатними правилами і процедурами Університету.

Я також свідомий, (-ма) того, що у випадку, якщо робота написана мною, за рішенням Комісії університету буде містити факти, які суперечать умовам зазначеним у цій заяві, або, якщо коефіцієнти виходять за межі гранично допустимих норм (згідно **Додатку 2**), робота буде повернута на доопрацювання.

Дата

Підпис

*Беручи до уваги істотний внесок з боку керівника наукової роботи.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ..	12
1.1. Сутність інтерактивного навчання в сучасній освітній парадигмі .	12
1.2. Класифікація інтерактивних методів та форм навчальної діяльності	18
РОЗДІЛ 2. ІНТЕРАКТИВНА НАВЧАЛЬНА ДІЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ	30
2.1. Організаційно-методичні засади впровадження інтерактивних технологій	30
2.2. Система інтерактивних методів та прийомів для різних типів уроків історії та громадянської освіти.....	39
РОЗДІЛ 3. КОНСТРУЮВАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	54
3.1. Особливості моделювання уроків змістової спрямованості: практичні аспекти	54
3.2.Реалізація дидактичних засад на інтегрованих уроках громадянської та історичної освітньої галузі	64
ВИСНОВКИ	71
Список використаної літератури	74
Додатки.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах модернізації української системи освіти на засадах компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів для якісного викладання дисциплін суспільно-гуманітарного циклу постає завдання переосмислення питань, пов'язаних з побудовою особистісно орієнтованого уроку нового формату. Його моделювання вимагає не тільки втілення багатьох перспективних педагогічних ідей, а й використання інноваційних методик та ресурсів, які допоможуть зробити навчальну діяльність різноплановою та мотиваційною для кожного школяра.

Тому інноваційна діяльність педагогів суспільних дисциплін стає на сьогоднішній день основним напрямом реалізації освітньої реформи і одним із суттєвих напрямів розбудови Нової української школи. На часі моделювання та реалізація сучасного уроку історії відповідно до новітніх методологічних засад з використанням освітніх інновацій.

У цьому контексті важливим є педагогічне проектування сучасного уроку громадянської та історичної освітньої галузі, де ефективно застосовуються інтерактивні технології навчання. Важливість реалізації цього завдання підтверджується сучасними вимогами та запитами вітчизняної школи. Адже саме на інноваційному уроці формуються ключові компетентності учнів, які необхідні для їх соціалізації та громадянської активності [1].

Варто зазначити, що є чимало наукових розвідок вітчизняних науковців, присвячених проблематиці сучасного уроку історії. Проте низка ключових питань щодо використання інтерактивних технологій у рамках реалізації Концепції Нової української школи на уроках громадянської та історичної освітньої діяльності залишається поза увагою науковців. Тому викликає необхідність вивчення зазначеної проблематики з позицій сучасних методологічних і концептуальних засад та використанням сучасної нормативно-правової бази. Це відповідно і зумовило вибір означеної теми дослідження.

Актуальність дослідження полягає в обґрунтованому підборі сучасних технологій, які сприяють урізноманітненню діяльності учнів на уроках та пропонують нові формати запам'ятовування навчального матеріалу.

Мета дослідження - проаналізувати роль інтерактивних методів та видів навчальної діяльності на уроках громадянської та історичної освітньої галузі як пізнавального та мотиваційного засобів для формування ключових компетентностей школярів.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

- проаналізувати теоретичні засади та дефініційну сутність інтерактивного навчання в контексті сучасної освітньої парадигми;
- охарактеризувати класифікацію інтерактивних методів, форм і технологій навчання та визначити їх потенціал у формуванні ключових компетентностей;
- обґрунтувати методологію та організаційно-методологічні умови ефективного застосування інтерактивних технологій у процесі навчання історії та громадянської освіти;
- проаналізувати особливості конструювання нестандартних уроків громадянської та історичної галузі засобами інтерактивних технологій.

Об'єкт дослідження – освітній процес з громадянської та історичної освітньої галузі.

Предмет дослідження – застосування інтерактивних методів та прийомів на уроках громадянської та історичної освітньої галузі як засобу активізації пізнавальної активності школярів.

Джерельною базою для магістерської роботи є наукові праці з проблем впровадження інноваційних технологій та різноманітних педагогічних прийомів;

матеріали в електронних та паперових ЗМІ; навчальні матеріали для розробки даних завдань, нормативно-правова база.

Нормативно-правова база, що регулює правовідносини у сфері викладання предметів історичної та громадянської освітньої галузі, а саме: закони України «Про освіту» від 05.09.2017, «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020; Постанова Кабінету Міністрів «Про Державний стандарт базової середньої освіти» від 20 вересня 2020 року, Типова навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія 6 – 11 класи», яка затверджена Міністерством освіти від 03.08.2022 року.

Наукові розвідки сучасних українських і зарубіжних дослідників засвідчують зростання наукового інтересу до проблеми інтерактивного навчання в умовах реформування освіти та реалізації компетентнісного підходу. Теоретико-методологічні аспекти інтерактивного навчання та особливості його впровадження у вітчизняну освітню практику висвітлені у працях О. Пометун, Л. Пироженко, Н. Бібік, О. Савченко, І. Беха, О. Комар, Т. Засєкіної, Л. Даниленко, О. Топузова, Н. Марченко, В. Сліпчук, Г. Юзьків, Т. Ремех та ін.

Дослідники розкривають психолого-педагогічні засади інтерактивного навчання, визначають його роль у розвитку критичного мислення, формуванні громадянських і соціальних компетентностей, а також обґрунтовують методичні принципи впровадження інтерактивних технологій у шкільний процес.

Визначена мета та завдання дослідження зумовили необхідність використання комплексу методів дослідження:

- **загальнонаукові методи** (аналіз і синтез наукової та методичної літератури, опрацювання нормативно-правових документів, систематизація, узагальнення, індукція та дедукція) необхідні для теоретико-методологічних засад інтерактивного навчання, уточнення понятійного апарату дослідження;

- **історичні методи** (порівняльно-історичний, логіко-історичний, хронологічний) допомагають простежити становлення та розвиток інтерактивного навчання в Україні та зарубіжних країнах;
- **емпіричні методи** (спостереження, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду, праксиметричні прийоми, елементи прогностичного моделювання) були використані для з'ясування особливостей реалізації інтерактивних методів на уроках історії та громадянської освіти, та визначення ефективності їх застосування, розробка рекомендацій щодо вдосконалення навчального процесу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 23 листопада 2011р. по 13 серпня 2025 року.

Нижня хронологічна межа – 23 листопада 2011 року – обумовлена датою затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, за яким включено освітню галузь «Суспільствознавство».

Верхня хронологічна межа – 13 серпня 2025 року – затвердження Листа МОН «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році».

Новизна даної роботи полягає в розробці та обґрунтуванні практичного застосування підходів до інтерактивних методів, які відповідають сучасним вимогам громадянської освіти та викликам інформаційного суспільства, та визначення найбільш ефективних інтерактивних методів і форм навчальної діяльності, які сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та громадянської свідомості учнів.

Теоретичне значення даної роботи полягає в розширенні та поглибленні наукових знань щодо інтерактивних методів навчання в контексті громадянської освіти та обґрунтуванні нових підходів до побудови інтерактивного освітнього процесу, орієнтованого на формування громадянських компетентностей.

Практичне значення даного дослідження полягає в можливості використання результатів дослідження в теорії та практиці шкільної освіти. Розроблені теоретичні основи, рекомендації та висновки можуть бути застосовані у навчальному процесі під час викладання історії, громадянської освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані та бути корисними для вчителів, методистів, студентів педагогічних спеціальностей.

Розроблені у межах дослідження інтерактивні методи дослідження методи інтерактивного навчання, що буде сприяти підвищенню мотивації учнів до навчання, сприятимуть кращому засвоєнню навчального матеріалу та формування їх навичок під час років історії та громадянської освіти.

Структура та обсяг роботи: Задекларована мета та конкретні дослідницькі завдання зумовлюють відповідну структуру роботи: вступ, основна частина, представлена 3 розділами розділами, висновками, списком використаних джерел та наукової літератури (позицій), додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність інтерактивного навчання в сучасній освітній парадигмі

Під впливом сучасних змін суспільних відносин, постійної модернізації та переосмислення потребує освіта та процес навчання, де змінюється методика, технології викладання матеріалу. Це вимагає розробки нових шляхів роботи вчителя (викладача), які створить умови для засвоєння та опрацювання, закріплення та використання навчального матеріалу, та формування компетенцій, які знадобляться в процесі життєдіяльності. Саме це зумовлює застосування інноваційних методів навчання, які допоможуть у формуванні особистості нової генерації, тобто активного, відповідального, творчого й компетентного учня, здатного успішно діяти у складному, мінливому світі. Такий підхід цілком відповідає Концепції «Нова українська школа», де наголошується, що сучасна освіта має «формувати цілісну, всебічно розвинену особистість, здатну до критичного мислення, відповідального вибору та інноваційної діяльності» [32].

Сучасна педагогіка на першу позицію виводить особистісно орієнтоване навчання, що є фундаментом для української системи освіти. Тому сучасний урок повинен цікавити учня, бути спрямованим на забезпечення його пізнавальних потреб та стимулювати інтерес до навчання та предмету, поглиблювати знання з конкретного питання [74, с. 156].

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що учнів здобуває знання й уміння не лише під час організованої викладачем взаємодії з учасниками навчального колективу у спільній мовленнєво-розумовій діяльності, а й у процесі самостійної творчої та пошукової роботи, спрямованої на розв'язання проблемних ситуацій.

Слово «інтерактив» походить з англійської мови «interact» (сполучене з двох компонентів – inert – взаємний, act - діяти). Тобто «інтерактивний» - це

здатний до взаємодії, комунікації. Тому, ми можемо сформувати визначення інтерактивного навчання – це спеціальна форма стимулювання пізнавальної діяльності, де основне завдання - це створення сприятливих умов навчання, за яких кожен учень буде відчувати себе успішним та здатним виконати поставлену задачу [10]. Як зазначає О. Пометун, що даний тип навчання ґрунтується на багатосторонній комунікації між учасниками освітнього процесу, де може один учасник може поділитися власною думкою з іншим [73, с. 417]. Саме діалог допомагає створити простір для якісної роботи на заняттях між учителем і учнем.

Шевчук П. І. та Френіх П. у своїх наукових статтях зазначають, що інтерактивне навчання – це активне навчання людей, які співпрацюють між собою під час процесу навчання [90, с. 55]. Інтерактивне навчання є тим процесом, де учні пробують розв'язувати реальні життєві ситуації, які можна розв'язати за допомогою отриманих знань та навичок, формувати зв'язки між собою у процесі, комунікуючи та вибудовуючи стратегію роботи для отримання бажаного результату [71, с. 16].

Окрім цього, важливим компонентом навчання є освітній процес, який має сприяти процесу вивчення навчального матеріалу, що дасть змогу успішно використати отримані знання у конкретних життєвих ситуаціях. Також значну увагу варто приділити самооцінюванню та інтелектуальній спроможності для учнів. Серед вітчизняних науковців на цьому наголошує О. Пометун [4].

Для інтерактивного навчання важливо використовувати технологію критичного мислення, яка полягає у формуванні активної, творчої особистості, здатної критично оцінювати інформацію та приймати відповідні рішення. Завдяки інтерактивному навчанню вчителі зможуть відійти від обмежень традиційних навчальних методик, завдяки сучасним використанню онлайн-платформ, які допомагають урізноманітнити навчальний процес.

У межах даного типу навчання змінюється статус суб'єктів інтерактивного навчання. Учитель стає організатором освітнього простору, де він не є єдиним джерелом знань. Його функції зводяться до модератора уроку, де діти відчують

себе впевнено, їхня діяльність базується на принципах рівності, взаємоповаги та рівності в процесі навчання. В такому середовищі він почуває себе впевнено, тому що він не боїться зробити помилку, оскільки помилка є безпосереднім етапом навчання, і допомагає дитині краще засвоїти матеріал на основі власного досвіду [31].

Варто розглянути ознаки інтерактивного навчання, оскільки це допоможе краще зрозуміти саму його сутність. У сучасному розумінні виділимо наступні ознаки:

- багатосторонній характер;
- спільна діяльність викладача та учнів;
- спеціальна організація;
- різноманітність форм та їх організації;
- цілісність та єдність;
- мотивація процесу навчання;
- побудова зв'язків між матеріалом та реальним життям.

На перший план у процесі такого навчання виходить не просте нагромадження теоретичних знань, а підготовка до реального життя, формування громадянської та життєвої позиції, створення простору для самореалізації особистості. Саме це сприяє підвищенню відсотка засвоєння інформації та, у порівнянні з традиційним, дає змогу зрозуміти, аналізувати, синтезувати та оцінити її і використати в потрібній життєвій ситуації [31].

Саме це сприяє формуванню компетентностей, які передбачені Державним стандартом базової шкільної і повної загальної освіти від 23 листопада 2011 року, де акцент з накопичення знань зміщено на формуванні ключових і предметних компетентностей, що створюють умови для розвитку здатності учня застосовувати знання в практичних ситуаціях, приймати рішення, працювати в колективі, мислити креативно та критично. До ключових компетенцій можемо віднести: вміння вчитися впродовж всього життя, здатність ефективно

взаємодіяти з іншими, орієнтуватися в культурному просторі, планувати власну діяльність та здатність ефективно використовувати сучасні технології [66, с. 66].

Наступною важливою ознакою є діалогічна взаємодія учасників навчального процесу. Діалогічність спілкування передбачає діалогічність взаємодії вчителя та учня та різних форм взаємодії між ними. Результатом цього процесу є духовна спільність їх. Процес навчання передбачає взаємодію, що базується на спільності, внутрішній солідарності, спрямовується на задоволення навчальних потреб. У процесі діалогу учні не лише отримують інформацію, а й активно залучаються до її обговорення, тлумачення та критичного осмислення. Важливо, що у такій комунікації кожен учасник має право на власну думку та можливість бути почутим. Саме це сприяє взаємодії народжується нові знання у форматі «учитель-учень» та «учень-учень». Це дає змогу трансформувати урок у процес взаємотворчості, де є простір різним думкам, позиціям, варіативності методів досягнення мети [67, с. 22].

Також інтерактивні технології передбачають активну участь учасників освітнього процесу. Інтерактивне навчання неможливе без активної участі всіх його учасників – учнів і вчителя. Л. Пироженко підкреслює, що учень має не лише сприймати знання, а й активно діяти: аналізувати, ставити запитання, дискутувати, робити висновки [77]. Інтерактивні технології включають роботу в парах, групах, дискусії, рольові ігри, мозкові штурми, проєктні методи. Такі форми дають змогу активізувати навіть тих учнів, які зазвичай залишаються пасивними на уроці.

Саме співпраця в інтерактивному навчанні є одним із найважливіших аспектів, де учні у форматі групових або парних форматах роботи, дискусіях, проєктах, де формуються навички емпатії, вміння домовлятися, слухати інших, толерантності і почуття відповідальності за результати всієї команди.

Ще однією з ознак є організація та контроль навчального процесу з боку вчителя. Саме на нього покладаються обов'язки з організації, що включає в себе певну систему взаємодії всіх елементів і учасників навчання. Як зазначає О.

Пометун, елементами її є чітко сплановані передбачені результати діяльності, структуризована подача матеріалу, окремі інтерактивні методи, що сприятимуть активізації процесу пізнання, розумові та навчальні умови, форми, засоби та процедури, завдяки яким можна отримати бажаний результат навчання [41, с. 184].

Важливим компонентом інтерактивного навчання є мотивація учнів та зацікавленість учні в здобутті нових знань. Мотивація передбачає фокусування уваги на актуальній проблемі, яка ставиться на занятті, щоб він в ході роботи мав інтерес до теми, яка обговорюється.

Варто звернути увагу на те, що важливо в процесі інтерактивного навчання використовувати різноманітні методи для опрацювання, закріплення навчального матеріалу. Застосування лише однієї форми активності швидко набридає і втрачає ефективність, тоді як чергування форм — робота в парах, групах, дискусії, рольові ігри, проєктна діяльність — сприяє підтримці інтересу, активності та глибшому засвоєнню. Як зазначають Рожнова Т. Є., Вадзюк С. Н. та ін., інтерактивні методи навчання суттєво підвищують ефективність освітнього процесу, стимулюючи мотивацію та залучення учнів[8].

Важливо зазначити, що всі вище зазначені ознаки є одним із ключових інструментів реалізації компетентісного навчання, визначеного Концепцією Нової української школи, де інтерактивне навчання допомагає учням формувати не лише теоретичні знання, а й уміння застосовувати їх на практиці. Це відповідає концепції особистісно орієнтованої освіти, де відіграють індивідуальні особливості конкретно взятого учня, його особливості, мотиви та попередній досвід. Саме це дає змогу зробити так, щоб учень був центром освітнього процесу був учень у форматі активного суб'єкта, а не пасивним виконавцем волі вчителя[32].

Ще однією перевагою є розвиток критичного мислення та навичок, що допоможуть розв'язати проблему, яка ставиться педагогом. Учні вчаться

аналізувати великий обсяг інформації, роблячи власні висновки, обґрунтовуючи власну позицію на фактах, та заходити рішення для завдань різної складності.

Підвищення комунікативних навичок також є однією з переваг інтерактивного навчання, оскільки під час освітнього процесу учні для досягнення бажаної мети завдання, учні вчаться висловлювати свої думки та слухати інших. Наприклад, групові завдання, презентації та рольові ігри допомагають покращити навички спілкування, що є важливими для успішної роботи в команді та взаємодії з іншими людьми.

Інтерактивні методи навчання активно використовують сучасні технології, що дозволяє зробити процес навчання цікавішим та ефективним. Використання мультимедійних засобів, онлайн-платформ, відеоуроків, інтерактивних додатків та інших інструментів допомагає зробити навчання більш доступним та зручним. Це дозволяє учням вчитися в будь-який час та в будь-якому місці, використовуючи різноманітні ресурси для самостійного навчання.

Проте, для повноти дослідження, варто виділити також проблемні аспекти інтерактивного навчання:

- Значні часові витрати (це потребує більшого часу підготовки у порівнянні з традиційними методами навчання);
- Технічні проблеми (доступ до інтернету, програмні збої та труднощі з їх проведення);
- Потенційний ризик нерівномірного залучення учнів (деякі учні будуть активніші та ініціативніші, тоді як інші – не мати достньо мотивації для активної участі).

Отже, інтерактивне навчання в сучасній освітній парадигмі постає не просто як методика, а як цілісна система організації взаємодії між учителем та учнями, де головну роль відіграє партнерство, співробітництво та активна позиція кожного учасника процесу. Його сутність полягає в тому, що знання не передаються у готовому вигляді, а здобуваються через досвід, спільну діяльність,

обговорення та вирішення проблемних ситуацій. Такий підхід забезпечує глибше розуміння навчального матеріалу та сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних умінь і соціальної компетентності[22, с. 25].

Інтерактивне навчання відповідає вимогам компетентнісного підходу, оскільки допомагає учням формувати не лише знання, а й уміння застосовувати їх на практиці, працювати в команді, приймати рішення та нести відповідальність за результати. Воно базується на принципах особистісно орієнтовані освіти, де враховуються індивідуальні особливості учнів, їхні здібності, мотиви та попередній досвід. У центрі освітнього процесу опиняється учень як активний суб'єкт діяльності, а не пасивний виконавець[31].

Важливо зазначити, що інтерактивне навчання поєднує традиційну функцію передачі знань із новітніми технологіями розвитку особистості та соціальної взаємодії. Воно створює умови для безпечного освітнього середовища, де учасники не бояться висловлювати власну думку, ставити запитання та помилятися. Таким чином, інтерактивне навчання змінює саму логіку уроку: від монологу вчителя – до діалогу, полілогу й співтворчості.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інтерактивне навчання — це ключовий компонент сучасної освіти, який забезпечує не лише засвоєння знань, а й формування компетентної, активної, соціально зрілої особистості.

1.2. Класифікація інтерактивних методів та форм навчальної діяльності

Використання інтерактивного навчання зумовлює потребу класифікації методів та форм навчальної діяльності, оскільки для конкретної цілі навчання, варто обрати потрібний інструментарій для роботи, який допоможе провести детальний поділ та розмежування методів та форм.

Оскільки у науковців достатньо різні погляди на поняття «інтерактивне навчання», це явище спостерігається і на класифікації.

Розглянемо класифікацію, яку пропонують О. Пометун та Л. Пироженко, де поділ відбувається за метою уроку та форм організації навчальної діяльності

учнів. До першої групи відносять інтерактивні технології кооперативного навчання. Сюди відносять такі формати роботи як робота в парах, трійках, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо [71, с. 74]. Ці методи формують навички спільної роботи, взаємопідтримки та аргументації власної або групової позиції. Викладач тут є модератором, який не просто дав завдання, а й проводить спостереження за роботою, направляє, ставлячи питання або допомагаючи рефлексувати та коригувати діяльність учнів. Ці методи є потужним інструментом сучасного уроку, проте під час їх використання важливо урахувати склад груп, контекст роботи, рівень підготовки учнів.

Другою групою методів є інтерактивні технології колективно-групового навчання. До цієї групи належить незакінчене речення, мозковий штурм [74, с. 78]. Ці методи створюють можливість для висловлення позиції, поставити актуальне питання, кожен має можливість внести власний внесок в обговорення, а результат – спільний продукт взаємодії усіх учасників навчального колективу. Перевагами даних методів є стимулювання активності учнів, формування навичок комунікації. Проте варто продумати ретельно правила комунікації, щоб це було ефективно, та є ризик, що деякі учні будуть пасивні при неправильній організації.

Третя група – технології ситуативного моделювання (імітаційні ігри, драматизація, рольова гра). Ці методи допомагають учням «перевтілитись» в учасників конкретних життєвих ситуацій, де вони мають комунікувати, приймати рішення та взаємодіяти. Даний метод сприятиме узагальненню і систематизації знань, оскільки дії персонажів повинні базуватися на отриманих знаннях.

Четверта група – технології опрацювання дискусійних питань. Сюди можна віднести такі технології як «займи позицію», метод ПРЕС, дискусія, кейс-метод тощо. Для використання цих методів варто передбачити, що вони вимагають вираження різних позицій учнів, тому вчитель має створити

атмосферу безпеки, це буде сприяти активності в обговоренні проблемного питання [77].

Т. Сердюк пропонує класифікацію на основі різних критеріїв: дидактична мета, домінуючі форми навчально-пізнавальної діяльності, домінуючі методи навчання, домінуючі засоби навчання. За дидактичною метою науковиця виділяє інформаційні, розвиток механізмів самокерування особистості, розвиток дієво-практичної сфери, розвиток ключових компетентностей. За домінуючими формами виділяють індивідуальні, парні, групові, колективні [11, с. 15].

За змістом навчальної діяльності П. Фендрих виділяє наступні групи методів:

- Передавання інформації, де викладач діє в монологічному режимі (тут викладач може використовувати різноманітний матеріал для пояснення матеріалу);
- Ведення дискусій (дебати, дискусії, вказівки для планування);
- Вдосконалення вмінь та навичок (тренінг, практикум);
- Засвоєння знань через процес («Крок за кроком», план дій, списки завдань);
- Спостереження процесів (акваріум);
- Імітаційні технології (рольові ігри, ситуаційні задачі);
- Розв'язання процесів («Мозковий штурм», консультації) [12, с. 135].

Варто зосередити увагу на окремих методах та формах інтерактивного навчання, це допоможе краще зрозуміти їхню суть, особливості застосування на уроках.

Для реалізації мети та завдань Нової української школи доволі цікавими є нелінійні інтерактивні технології. Їх суть полягає в тому, що вони відходять від традиційних методів навчання, вони дозволять підсилити роль учня у навчальному процесі, ґрунтується на створенні відкритих і гнучких просторів без постійного акцентування на визначених напрямках[32].

Саме мета та цілі навчання допоможуть підбирати якісний інструментарій, які пропонують різні методи та форми інтерактивного навчання, які необхідні для цього.

1.3. Методологія застосування інтерактивних технологій на уроках історії та громадянської освіти

Дефініційна сутність поняття «громадянська та історична галузь» визначається як освітня галузь, яка спрямована на розвиток ключових компетентностей, а саме громадських та соціальних, які формуються на основі національних та загальнолюдських цінностей за такими концентрами: людина та природа; людина та світ матеріальних речей; людина і суспільство; людина і влада; людина і світ уявлень та ідей [15, с. 41].

До основних методологічних принципів, які учні мають засвоїти під час вивчення історії в школі є об'єктивність, історизм, соціальний підхід і багато перспективність [14].

Згідно з положеннями Державного стандарту базової та середньої освіти, вивчення галузі «Суспільствознавство» реалізується шляхом вивченням історії, права та економіки, що несуть в собі основи цих наук, а також вивчення інтегрованих курсів таких як «Громадянська освіта», «Суспільствознавства» [1].

У такому випадку необхідно використати для деталізації уявлення про цю галузь звернути увагу на модельні програми, що сформовані відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти. Варто зазначити, що уніфікований підхід до основ модельних програм дозволяє ознайомитись з переліком цілей та результатів за кожним циклом навчання, змістом матеріалу з курсу та видів діяльності [77].

Отже, вибір модельної програми залежить від циклу навчання за Державним стандартом – адаптаційний та предметний, відповідно до особливостей конкретно взятої програми.

Наголошуємо, наявні наступні групи модельних програм, що відповідають циклам навчання, а саме: Вступ до історії України та громадянської освіти, інтегровані курси «Досліджуємо історію і суспільство», «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» [59].

У 5 класі адаптаційного циклу загальної середньої освіти учні навчаються за модельними програмами з групи «Вступ до історії України та громадянської освіти». У 6 класі передбачено опанування курсу «Історія України. Всесвітня історія», що охоплює історію стародавнього світу. Починаючи з 7 класу, навчання історії розподіляється на два окремі курси – «Історія України» та «Всесвітня історія»: у 7 класі – історія середніх віків, у 8–9 класах – історія нового час [65, с. 41].

Саме у Державному стандарті визначенні завдання як історичний та суспільствознавчий компонент має забезпечити:

- Розвивання інтересу до історії та суспільствознавства;
- Отримання системних знань про події, явища та тенденції в історії;
- Ознайомлення з культурним та духовним надбанням, цінностями, які притаманні українському народу та цивілізації в цілому;
- Визначення, відбір та пошук інформації стосовно історії за допомогою історичних джерел різних типів, включаючи ті, що досліджують життя суспільства і людини;
- Формування громадянської позиції, загальнолюдських моральних якостей, правової та економічної культури;
- Формування навичок і вмінь дослідження суспільних проблем, пропонування способів їх вирішення, оцінювання і аналізу суспільних явищ [1].

Відповідно до цих завдань та специфіки історичних знань, хронологічних етапів розвитку людського суспільства, можна сформулювати наступні змістові напрями:

- Задля комплексного дослідження історії необхідно розглядати людину в різних соціальних ролях;
- державний стандарт передбачає викладання двох курсів (або вони можуть бути інтегрованими): історії України та всесвітньої історії, які викладаються паралельно. Проте, матеріал має подаватися в лінійно-хронологічному порядку відповідно до періодизації історії;
- Мета вивчення історії (за Державним стандартом) - формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу [1].
- Оновлення змісту процесу навчання історії має базуватись на різноманітних підходах, зокрема загальнонаукових, системному, аксіологічному, абстрактно-проблемний, полікультурний, конкретно-історичний, генералізуючий, системний тощо [21].
- Вивчення історії в школі сприяє формування компетенцій серед учнів. До них відносять: хронологічну, аксіологічну, просторову, інформаційну, мовленнєву та логічну.
- Структура кожного уроку може варіюватися в залежності від змісту, цілей та типу.

Саме вивчення історії та громадянської освіти сприяє розвитку особистості, які розуміють яке місце в суспільстві займають, де український народ є частиною європейської цивілізації. Важливою складовою є збереження та збагачення культурно-історичних традицій України та світу, виховання культури та міжнаціональних та міжособистісних стосунків [22, с. 25].

Говорячи про методики вивчення на уроках історії, громадянської освіти, то при роботі з учнями можна використовувати різні підходи та методики, що будуть формувати вміння критичного мислення, синтезу, порівняння, аналізу, оцінюванню джерел різних видів. Необхідно підбирати ті методологічні

прийоми, де діти матимуть місце для прийняття рішень, розв'язувати проблемні ситуації, відстоювати власну позицію та дискутувати з іншими учасниками освітнього процесу.

Щоб урок історії, громадянської освіти був цікавий учням мають бути присутні наступні компоненти;

- аналіз поставленої проблемної ситуації;
- формулювання висновків до уроку або їх групи;
- підбирання для підтвердження власної позиції та історичних прикладів;
- визначення спільного, відмінного у явищах, подіях та процесах;
- дискутування стосовно проблемного питання;
- узагальнення і виділення зв'язків між історичними подіями, використання поняття та дати.

Важливо зазначити, що дидактичні цілі є важливим складником навчального процесу і є початковою точкою для реалізації навчання, відповідно до них і відбувається класифікація уроків.

До найпоширеніших уроків історії можна виділити наступні:

- Уроки, на яких здобуваються нові знання.
- Уроки, на яких розвиваються навички та компетенції.
- Уроки застосування знань, умінь і навичок.
- Уроки узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок.
- Урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок.
- Урок контролю і корекції знань, умінь і навичок.
- Комбінований урок [85].

Урок засвоєння нових знань – це тип уроку, який спрямований на знайомство з новими поняттями, явищами та закономірностями. Основна задача

на даному уроці сформувати початкове уявлення про тему, які будуть потрібні для засвоєння навчального матеріалу. Тут найкраще підійдуть методи, де учні навіть з мінімальними знаннями зможе взяти участь у цьому уроці. Тут найкраще підійдуть наступні методи як «мозковий штурм», «асоціативний куш», «мікрофон», «акваріум». Прикладом використання методу на уроці історії України у 8 класі на тему «Козаки наприкінці XVI століття», де дітям можна запропонувати хмаринку слів, де центральним терміном буде «клейноди», а поруч з ними запропоновані інші супутні терміни такі як «корогва», «бунчук», «пернач», «каламар» та інші. У процесі опрацювання теми, діти зможуть проаналізувати чому ці терміни взаємопов'язані та сприятимуть його запам'ятовуванню [49].

Урок розвиток навичок та компетенцій – це урок, де основною ціллю є формування практичних навичок, розвиток компетентностей через тренування та виконання необхідних завдань [12, с. 25]. Саме на цих заняттях необхідно підібрати методики, які будуть сприяти практичному використанню навчального матеріалу. Тут варто застосувати наступні методи: робота в групах, «навчаючи-навчаюсь», різні дидактичні ігри, «ротаційні трійки» та «коло ідей». Метод «ротаційних трійок» можна використати на уроці 8 клас з історії України «Козацька держава - Гетьманщина», де клас ділиться на групи по 3-є людей, де один учень буде розповідати про устрій держави, другий – про військо, третій буде доповідати за економіку козацької держави. Після певного проміжку часу один учень має перейти до іншої команди, де буде ділитися своїми знаннями. Завдяки цьому навчальний матеріал повторюється і закріплюється учнями, розвиваючи навички комунікації та узагальнення матеріалу.

Урок застосування знань, умінь та навичок – це урок, який сфокусований на практичне використання отриманих знань у конкретних ситуаціях [31, с. 15]. Під час цих занять зможуть використати свої знання, уміння та навички в інші контексти (ситуації). Тут можна застосувати методи, які допомагають дітям стати учасником ситуацій, де треба приймати рішення, виражати свою позицію та вирішувати проблему. Тут можна застосувати рольові та ситуативні ігри, метод

проектів, «прес-метод», дебати, «кейс-метод». Метод розв'язання проблемних ситуацій можна використати на уроках громадянської освіти в 10 клас на тему «Порушення прав людини», де учням пропонується конкретний кейс, де необхідно з'ясувати чи наявне в конкретній ситуації порушення права. Окрім цього, діти мають запропонувати вирішення цієї ситуації, де вони використовують отримані знання.

Урок узагальнення та систематизація знань, умінь та навичок – це урок, де основною метою є структурування, узагальнення вивченого матеріалу, встановлення внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків [62, с. 20]. Тут застосувати методи, які допомагають структурувати та погрупувати навчальний матеріал. Тут в нагоді стане метод «ментальної карти» - це карта думок, де в центрі знаходиться якась основна тема, а до неї додають інші ідеї, які пов'язні з темою. Під час уроку історії України у 9 класі на тему «Українські землі в складі Австрійської імперії в першій половині XIX століття», де учням на дошці пропонується в центрі поставлена тема, додаючи додаткові «гілки» - «економіка», «культура», «суспільні рухи», «освіта». Кожен учень має додати до кожної гілок по факту, створюючи в процесі фінальну схему даної теми.

Урок з управління та корекції знань, умінь та навичок – це урок, на якому здійснюється перевірка, аналіз та корекція помилок, які були виявлені у знаннях учнів [33, с. 5]. Тут основна ціль – удосконалити той матеріал, який був засвоєний. Тут варто підібрати методи, де можна виправити помилку, обрати правильний варіант відповіді. Тут підійдуть «коло виправлення», «самооцінка», «діагностичні карти», тестування. Прикладом використання цих методів, ми пропонуємо «коло виправлень» на уроці історії 6 класу на тему «Давній Єгипет», де учні отримують текст, де є помилки в твердженнях і вони знаходять їх та виправляють, аргументуючи власні рішення. Вчитель коментує, допомагаючи учням остаточно зрозуміти сутність помилки.

Урок контролю і корекції знань, умінь та навичок – уроки, котрі присвячені комплексній перевірці результатів навчання, де учні виконують теоретичні та

практичні завдання з кінцевою рефлексією [84, с. 2]. На даних уроках можна використати такі методи для узагальнення знань учнів такі як «взаємоперевірка», «рефлексивне коло», «тестування в парах», «снігова куля», «оціни сусіда». Наприклад, ми застосуємо метод «рефлексивного кола» на уроці історії України в 11 класі «Відновлення незалежності України», де учні після виконання тесту оговорюють тестову роботу і переосмислюють помилки.

Комбінований урок – це урок, в якому включаються дві або більше дидактичні цілі, які можуть бути приблизно однаковим за своїм значенням, змістом та наповненням. Під час підготовки можна чітко скомбінувати методи, які можуть різні за своєю метою. Цей тип уроку спрямований на розвиток умінь та навичок та їх творче застосування. Наприклад, для підготовки уроку історії у 5 класі «Людина і суспільство» можна об'єднати методи «мікрофон» та «рефлексія в трьох кроках»: на початку учні відповідають, що знають про походження людини, щоб активізувати пізнавальну діяльність. Після подачі теоретичного матеріалу провести трьохступеневу рефлексію, відповівши на наступні питання: «що нового дізнався?», «що здивувало?», «що візьму для себе?».

Отже, вимоги до змісту та методики проведення уроків історії та громадянської освіти мають бути спрямовані на досягнення конкретної мети та формування навчальних результатів учнів. Інтерактивна методологія спрямовується на передачу знань, а й на розвиток важливих навичок: критичного мислення, формування громадянської позиції, здатності до прийняття рішення.

Застосування цих методів у вивченні історії створює умови для формуванню міждисциплінарних зв'язків, активізації пізнавального інтересу та діяльності, підвищенню мотивації до здобуття нових знань. Якщо ми говоримо про уроки громадянської освіти, то це стає інструментом для формування соціальної відповідальності, толерантності і культури діалогу.

Тому для ефективного впровадження є ретельне планування інтерактивних методів навчання, поєднання різних форм взаємодії (групової, колективної), а

також узгодження між змістом, цілями та формами навчання. Важливе місце тут займає рефлексія – усвідомлення досвіду, який вони отримали під час навчання, здатність дати йому оцінку.

Тому, освітній процес на уроках історії та громадянської освіти передбачає перехід від традиційної трансляції знань до активної спільної діяльності учня й учителя, орієнтованої на розвиток компетентної, критично мислячої, соціально активної особистості. Саме тому інтерактивні технології виступають не лише дидактичним інструментом, а й важливим чинником гуманізації сучасного освітнього процесу [71, с. 56].

Варто зазначити, що інтерактивне навчання є невід’ємним компонентом сучасної освіти, яка базується на засадах гуманізму, діяльнісного підходу, розвитку критичного мислення та партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу. Саме таке навчання базується на багатосторонній комунікації між вчителем і учнями, що допомагає активному засвоєнню навчального матеріалу, формуванню компетенцій та інших вмінь і навичок, які знадобляться їм в процесі життєдіяльності.

Основою інтерактивного навчання є співпраця, діалог та якісна рефлексія. Для цього необхідно створити освітнє середовище, яке буде місцем успішності учня та підвищуватиме його значущість.

Класифікація методів інтерактивного навчання допомагає погрупувати методи і ефективно їх використовувати в залежності від мети та дидактичної мети уроку. Сучасна педагогічна наука виокремлює технології кооперативного, колективно-групового, ситуативного, ігрового, дискусійного та проєктного навчання. Їхнє застосування забезпечує реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходів, а також підвищує рівень пізнавальної активності учнів.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що застосування інтерактивних методів на уроках історії сприяє розвитку критичного мислення, формуванню історичної свідомості, уміння аналізувати

джерела, порівнювати історичні факти та робити самостійні висновки. У громадянській освіті інтерактивні технології формують соціальну відповідальність, комунікативну культуру, уміння співпрацювати та відстоювати власну позицію.

Тому, інтерактивне навчання в системі історичної та громадянської освіти виступає не лише засобом підвищення ефективності освітнього процесу, а й важливою умовою формування активної, свідомої та компетентної особистості. Воно забезпечує перехід від репродуктивного типу навчання до діяльнісного, створює простір для творчості, самовираження та демократичної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Тому, інтерактивні технології є однією з провідних тенденцій розвитку сучасної педагогічної науки та практики, що визначає перспективи модернізації історичної та громадянської освіти в Україні.

РОЗДІЛ 2. ІНТЕРАКТИВНА НАВЧАЛЬНА ДІЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ГАЛУЗІ

2.1. Організаційно-методичні засади впровадження інтерактивних технологій

Сучасний етап реформування освіти потребує нових інноваційних форм навчання, що сприятиме оптимізації організації та здійсненні процесу навчання.

Нормативно-правова база є фундаментальною умовою впровадження інтегративних технологій у сучасній українській освіті, оскільки вона визначає зміст освітнього процесу, вимоги до навчальних програм, обов'язки педагогів та очікувані результати навчання. Відповідно до Законом України «Про освіту», одним із ключових принципів організації освітнього процесу є «інноваційність та науковість» (ст. 6), що передбачає можливість використання новітніх педагогічних підходів, зокрема інтегрованого навчання [1, с. 10].

Важливою основою для інтеграції змісту освіти є Державний стандарт базової середньої освіти. У ньому зазначено, що зміст освіти має бути компетентнісно орієнтованим і включати інтегровані теми, міжгалузеві змістові лінії та спільні надпредметні результати навчання [18, с. 6]. У документі визначено, що реалізація стандарту можлива через міждисциплінарні підходи, що забезпечують «цілісне сприйняття учнями явищ і процесів, а також формування здатності застосовувати знання в реальних або змодельованих життєвих ситуаціях» [18, с. 6]. Таким чином, інтеграція закладена не лише як можлива опція, а як принцип побудови змісту освіти.

Також в контексті даного питання варто звернути увагу на концепції Нової української школи, де одним із основних підходів є компетеністний підхід, який сприяє формувати основні навички, також забезпечує зв'язок навчального процесу з безпосередньо практичними ситуаціям та уникає відчуження знань. Також велика увага приділяється умотивованості вчителя, який є рушієм змін,

де його роль змінюється з ретранслятора знань на помічника, фасилітатора, який допомагає побудувати індивідуальну освітню траєкторію учня [18, с. 6].

Варто зазначити також основні компетентності, які мають бути сформовані на уроках історії та громадянської освіти, оскільки безпосередній підбір інтерактивних методів буде базуватися на тому, що нам необхідно зацентруватися на конкретному занятті.

Як зазначається у Концепції НУШ, компетентність – це динамічна комбінація знань, способів мислення, цінностей, поглядів, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно проводити професійну та/ або подальшу навчальну діяльність [32].

У Концепції, зазначається 11 ключових компетенцій, зокрема спілкування державною та іноземними мовами, математична компетентність, природничі науки та технології, інформаційно-цифрова, уміння вчитися, соціальні та громадські, загальнокультурна, ініціативність та підприємливість, а також фінансова грамотність [32]. Саме вони включають універсальні навички, які будуть необхідні кожному учню в процесі життєдіяльності, такі як критичне мислення, креативність, комунікація та командна робота.

Історія – це той предмет, який дозволяє формувати і розвивати більшість основних компетентностей. Тут варто виділити предметну компетенцію, яка притаманна саме їй – це як сукупність знань, умінь та характерних рис у межах змісту конкретного предмета, необхідних для виконання учнями певних дій з метою розв’язання навчальних проблем, задач, ситуацій [18].

Історична предметна компетентність – це здатність учня самостійно пізнавати, переосмислювати та давати оцінку минулого України та світу, аналізувати різний досвід минулих поколінь. Дана здатність має ґрунтуватися на знаннях, цінностях і досвіді, які були здобуті на уроках історії.

До основних компонентів історичної предметної компетентності належать: хронологічна, просторова, інформаційно-мовленнєва, логічна, аксіологічна компетентності [32].

Хронологічна компетентність включає в себе здатність учнів орієнтуватися в історичному часі, оскільки це необхідно для вивчення історичної науки. Вона включає в себе:

- розглядати суспільні явища у розвитку та в конкретно-історичних умовах певного часу;
- співвідносити історичні події, явища з періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії;
- використовувати історичну періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу;
- виявляти зміни і тяглість життя суспільства [7, с. 121].

Просторова компетентність передбачає уміння учнів орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозв'язки між суспільством, культуро, господарством, природних особливостей тощо. Ця компетенція дає можливість співставити всі факти, що стосується різних народів та країни, цивілізацій. Вона включає в себе наступні компоненти:

- співвідносити розвиток історичних явищ і процесів з географічним положенням країн та природними умовами;
- користуючись картою, пояснювати причини і наслідки історичних подій, процесів вітчизняної і всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища;
- характеризувати, спираючись на карту, історичний процес та його регіональні особливості;
- вміння розв'язувати проблемні задачі, використовуючи карту як джерело історичної інформації [87, с. 20].

Інформаційна компетенція – уміння учнів працювати з різними джерелами історичної інформації, користуючись науковою літературою, мережею Інтернет для пошуку необхідної інформації; її систематизація, аналіз та інтерпретація історичних джерел; виявляти та критично аналізувати різні точки зору авторів стосовно історичних явищ та виявляти тенденції в інформації та пояснювати її необхідність [39, с. 97]. Важливою складовою компетенції – це вміння роботи з різними типами історичних джерел, інструментарій роботи з ними, способи систематизації інформації в цілісну структуру.

Логічна компетентність – це навички та уміння учнів визначати та застосовувати отримані знання (терміни, поняття, положення, концепції) для аналізу історичних подій, явищ, процесів. Вона в себе включає:

- визначити основний понятійний апарат для пояснення історичних явищ та процесів;
- ставити питання та знаходити на них відповіді;
- працювати зі значним обсягом фактів, простежуючи зв'язки між ними, і виділяти тенденції історичного розвитку;
- визначати причинно-наслідкові зв'язки історичних подій та явищ, процесів;
- визначати роль людського фактору в ході історії, розкриваючи мотиви і зовнішні чинники, що впливали на діяльність історичних діячів [68, с. 57].

Аксіологічна компетентність передбачає сукупність умінь формувати власні оцінки та версії історичних подій, явищ, процесів, життя та діяльності важливих постатей, що вплинули на хід історичного процесу. Дана компетенція передбачає:

- порівнювати й оцінювати історичні факти та діяльність історичних осіб як з позиції загальнолюдських та національних цінностей так і суголосно до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної

групи людей, визначати власну позицію щодо суперечливих і уразливих питань історії;

- виявляти інтереси, потреби, протиріччя в позиціях різних соціальних груп і окремих осіб й їх роль в історичному процесі, тенденції і напрями історичного розвитку;
- оцінювати різні версії і думки про минулі історичні події, визнаючи, що деякі джерела можуть бути необ'єктивними;
- визначати та осмислювати зв'язки між історією і сучасним життям [68, с. 68].

Саме інтерактивні уроки, які створюються за допомогою інноваційних технологій, дозволяють залучати учнів до навчального процесу, розкривати в них творчі здібності, критичне мислення та власної самостійності. Активно зараз впроваджуються дистанційна форма навчання, і це потребує розробки та використання засобів та інструментів навчання, особливо для комунікації викладача і учнів [23, с. 34].

Запровадження інтерактивного навчання потребує аналізу ролі вчителя на уроці. Продуманість, цілеспрямованість, доброзичливість, турботливість – це ті риси вчителя, завдяки яким кожна дитина, учень, відчув, що його думка та позиція важлива та значима для навчального колективу. Без відповідної атмосфери в колективі інтерактивне навчання буде запровадити надзвичайно складно [24, с. 55].

Організація інтерактивного навчання передбачає створення умов для навчання: створення пороблених ситуацій, використання рольових ігор і колективне вирішення поставленої проблеми на уроці.

Підготовка вчителя – головний аспект успішної роботи класу та навчального колективу. До кожного заняття вчитель має чітко визначити мету та тему навчання, потім ретельно підібрати необхідні методи та інструменти навчання. Як показує практика, урок не має бути перевантаженим різною інтерактивною роботою, обираючи 1-2 методи, які будуть доповнюватися з

традиційними методами навчання, що прискорить процес отримання результату, який визначається на початку заняття.

Як наслідок зазначеного вище, інтерактивність досягається за допомогою застосування різноманітних інструментів навчання, використання відео- та аудіо-матеріалів з текстами, завданнями або іншими матеріалами, використання ігор та досліджень.

Для урізноманітнення навчального процесу важливо впроваджувати інноваційні технології, які пропонуються зараз у достатній кількості для їх використання на уроках. Це зумовлено тим, що перед учителем стоїть задача сформувати всі необхідні знання, навички та компетенції, а учні вже не можуть уявляти життя без гаджетів та соціальних мереж. Перед вчителями стоїть нова задача – апробувати нові платформи та ресурси, які будуть вносити сучасність у навчання, вони мають володіти системним мисленням, бажанням навчатися новому, готовим до інновацій, мати чітку мотивацію. Саме це допоможе зробити урок цікавим та насиченим.

Для детального аналізу варто розібратися зі структурою уроку, оскільки це допоможе чітко розробити план заняття, поставити цілі, які необхідно досягти у процесі навчання. Як зазначає О. Пометун, структура інтерактивного уроку має складатися з основних структурних елементів:

- мотивація діяльності;
- оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;
надання необхідної інформації;
- інтерактивна вправа, завдання – центральна частина заняття;
- підбиття підсумків (рефлексія), оцінювання результатів уроку [69, с. 28].

Один із важливих етапів уроку є мотивування учнів до навчальної діяльності, де ми активуємо навчальну діяльність. Цей етап заняття не займає

більше 5 % всього часу заняття. Для прикладу вправи для цього етапу є завдання «Провокація», яку пропонують автори підручнику «Історія України» для учнів 7 класу О. Панаріна до параграфа «Суспільний та політичний устрій та господарське життя Русі наприкінці X – у першій половині XI століття» [27, с. 61]. Учням пропонується на початку якесь завдання, яке вони мають виконати протягом заняття, а саме розглянути картинки з літопису і на основі побаченого варто зрозуміти про кого там говориться. Ця вправа допоможе дитині підняти інтерес до цієї теми, оскільки його виконання не є складним та дитина, спираючись на попередній матеріал, зможе відповісти правильно.

Наступний етап – оголошення теми та очікуваних результатів, на якому вчитель визначає межі досліджуваної теми та оголошує очікування до учнів на конкретному занятті. Цей етап займає близько 5% часу уроку.

Виклад основного матеріалу – етап інтерактивного уроку, на якому вчитель подає необхідну інформацію для опрацювання учнями. Зазвичай, це відбувається у форматі міні-лекції, яка не має тривати довше 25-30% всього часу. Варто зазначити, що краще сприймається матеріал, використовуючи ілюстративний матеріал (комікси, короткі схеми, асоціативні картинки) або короткі відео для перегляду. Це допоможе засвоїти матеріал та повністю сконцентруватися, візуалізувати поданий матеріал.

Значна частина уроку відводиться на уроку має бути виконання інтерактивного завдання, оскільки саме через діяльність учні закріплюють та використовують отримані знання на практиці. Ця частина займає 45% усього часу, і цей процес має чітку структуру:

- Інструкціонування – розповідь про суть, мету, послідовність та критерії оцінювання завдання;
- Виконання самого завдання. Цей етап залежить від методів, які обирає вчитель: при роботі в групах – розподіл ролей та формування відповіді на завдання; при роботі з інтерактивними додатками та платформами – виконання за певним алгоритмом та ін.

- Презентація виконаної справи (формат презентації узгоджується між вчителем та учнями).

Завдяки виконанню конкретної справи будуть формуватися компетенції, на які дане завдання буде спрямовано. Прикладом інтерактивної справи на занятті з історії України у 8 класі на тему «Доба героїчних походів» для складання історичного портрету Петра Конашевича-Сагайдачного пропонується створити профіль у соціальній мережі Instagram цього історичного діяча, де необхідно придумати короткий підпис профілю, підписи постів цього діяча, де кожне фото відображає конкретні події, пов'язані з його життям (Додаток А). Ця справа має сприяти лише формуванню предметних, а й комунікативних, цифрових компетенцій та допомагає проявити креативність, навичок медіаграмотності (як формується інформаційний продукт у соціальних мережах).

Заключним етапом є підбиття підсумків, де вчитель відповідно до поставленої конкретної мети перевіряє досягнення учнів. Це може відбуватися в різних форматах таких як тести, міні-опитування, контрольна справа, ігрові методи.

Важливим компонентом проведення інтерактивних уроків – це організація навчального простору. Відповідно до Державного стандарту, освітнє середовище має забезпечувати «умови для формування ключових компетентностей шляхом активної взаємодії, дослідження, застосування знань у практичних ситуаціях» [19]. Воно об'єднує в собі матеріальні, інформаційні, комунікативні та культурно-сміслові компоненти та орієнтований на учня освітній простір. На заняттях історії та громадянської освіти важливо побудувати простір так, щоб учень не був лише пасивним слухачем, а брав активну участь у процесі заняття. Наприклад, на уроці громадянської освіти середовище буде вважатися ефективним передбачає моделювання тих демократичних процесів, які вивчаються, залучення учнів до співприйняття та розв'язання конфліктів.

Однією з базових умов формування сучасного історичного та громадянського мислення є створення простору для діалогу з різними позиціями. Як зазначає Л. Масол, справжня навчальна взаємодія виникає там, де учням доступна дискусія, аргументація і співтворчість [41, с. 134]. Заняття історичної та громадянської галузі часто вимагають обговорення різних дискусійних тем (права людини, державне управління, суспільні проблеми). Тому вчитель має забезпечити комфортні умови для вираження різних позицій відповідно до правил комунікації, враховуючи час на виступ, дебати та підведення підсумків. Це сприяє формуванню навичок аргументації власної позиції, співпраці, толерантності та суспільної активності.

Одним із ключових підходів концепції НУШ є діяльнісний підхід [32]. Зокрема саме на уроках історії, громадянської освіти цей підхід реалізовується шляхом участі у громадських ініціативах, проєктній роботі тощо. Діяльнісне середовище передбачає створення мультимедійних проєктів, історичних дослідженнях, рольових іграх, анкетуванні та участі учнів у шкільному самоврядуванні. Саме це сприяє розвитку критичного мислення, комунікації та умінню працювати з різним типом інформації, що є ключовими компетенціями НУШ.

Для обрання інтерактивних методів та інструментів варто визначити рівень ефективності їх у освітньому процесі, основними критеріями якого є:

- освітня технологія має базуватися на методології, науковій концепції;
- інтерактивна технологія повинна бути системною, оскільки вона має логічний зв'язок, який формує єдину цілісну систему;
- керованою вчителем, оскільки окреслює поставлені цілі та завдання і спрямована на ефективний результат;
- обов'язковість візуалізації, оскільки це допоможе краще сприймати навчальний матеріал і засвоїти його.

2.2. Система інтерактивних методів та прийомів для різних типів уроків історії та громадянської освіти

В сучасних реаліях, коли освіта оновлюється та трансформується, вчитель має знайомитися і застосовувати на уроках різноманітні інформаційно-комунікаційні технології, що сприятиме кращому засвоєнню здобувачами освіти навчального матеріалу.

На уроках історії та громадянської освіти важливо вміло використовувати інтерактивні засоби навчання такі як інтерактивні дошки, платформи, які урізноманітнять процес навчання, сприятимуть підвищенню мотивації учнів до процесу навчання.

Варто розпочати з тих платформ, які забезпечують організацію навчального процесу та простору, де учні та вчителі зможуть швидко створити завдання, матеріали, які необхідні для уроку. Такими платформами є AR BOOK, Moodle, Google Classroom та інші.

Однією платформ, які використовуються у практичній діяльності вчителя є AR BOOK — ресурс, який поєднує друкований матеріал і технології доповненої реальності. На цьому ресурсі вчитель знаходить багато інструментів, матеріалів, які допомагають створити цікавий інтерактивний урок, який буде цікавий для учнів, наповнений завданнями, які сприятимуть засвоєнню навчального матеріалу. Для уроків історії ми можемо використати технології доповненої реальності, а саме перегляд реконструкцій історичних подій, 3-D моделі артефактів, об'єктів культури та архітектурних комплексів. Ця платформа, неабияк стимулює навчання через рефлексію та аналітику, гейміфікацію та персонажей. Тут можливо персоналізувати власний досвід, досягнення [13]. Саме це допомагає поглибленому зануренню учнів в навчальний матеріал та підвищує рівень мотивації учнів[89, с. 18]. Завдяки широкому спектру інструментарія, ця платформа є цінним засобом, який допомагає скомбінувати історичні факти з цікавими ілюстративними елементами, сприяючи формуванню

уміння учнів оцінювати суспільні процеси з інформаційним простором [34, с. 45].

Наступною платформою яка необхідна для організації системного та тривалого навчання є Moodle. Його функціонал допомагає структурувати освітній процес у вигляді модулів, тем або блоків, а також містить широкий спектр інструментів для створення різних інтерактивних завдань (тестів, формул, есе, проєктів, аналітичних завдань). Ця платформа повністю відповідає засадам компетентісного підходу, який закріплюється у Державному стандарті та Концепції НУШ. Перевагою даної платформи є можливість формального оцінювання, який є ключовим інструментом у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії здобувача освіти та закріплення його автономності [36, с. 49]. Це актуально у сьогоденних реаліях оскільки дистанційні інструменти навчання є невід'ємною частиною освіти, починаючи з пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення росії в Україну. Ця платформа допомагає учням не просто вивчати факти різних історичних подій, а й за допомогою широкого спектру інструментів виконувати різноманітні завдання, що вона пропонує.

Google Classroom виступає як практичний інструмент для повсякденної роботи вчителя і класу. Його перевагами є простота інтерфейсу, інтеграція з іншими продуктами від GOOGLE (документи, презентації, форми, таблиці, диск та ін.) дає можливість створити та провести різні активності на уроках та поза ними: дослідницькі завдання та проєкти, аналіз історичних подій, створення різноманітної інфографіки, робота з картосхемами та інше. Ця платформа допомагає підвищити ефективність навчання, спростити його організацію та отримати швидкий зворотній зв'язок. Для інтерактивного навчання це важливий інструмент, оскільки платформа забезпечує створює умови для диференціації знань, організації швидкого оцінювання та місця, де можна створити і розмістити для учнів різноманітні завдання [32].

Впровадження AR BOOK, Moodle та Google Classroom створює комплексне цифрове середовище, яке підтримує активну комунікацію, формує

навички самостійної роботи та сприяє розвитку критичного мислення — компетентностей, визначених державними стандартами та концептуальними документами освітньої реформи. Таке середовище забезпечує якісну організацію інтегрованого навчання на уроках історії та громадянської освіти, підвищує ефективність формувального й підсумкового оцінювання, а також розширює можливості вчителя щодо індивідуалізації та персоналізації освіти.

Наступні платформи допомагають вчителю підготувати різний цікавий матеріал, використовуючи різноманітні додатки та платформи, які сприяють ефективно їх застосувати на уроках історії та громадянської освіти. До таких платформ належать Padlet, «Всеосвіта», Mozaik, Canva, MindMeister, Kahoot!, WordArt та LearningApps.org. Їх комплексне використання дає змогу формувати інтегроване освітнє середовище, у якому візуалізація, співпраця, рефлексія й оцінювання стають органічними складовими навчання.

Цифровізація освіти відкриває багато можливостей для розвитку різних моделей та підходів до навчання, у якому інформаційно-комунікаційні технології змінюють свою позицію, де вони є не лише засобом, а й середовищем діяльності учнів [33, с. 24].

Одним із універсальних засобів інтерактивного навчання є платформа Padlet. Це універсальна онлайн-дошка з цікавим інтерфейсом, що передбачає створення «робочих дощок», які можуть стати цілим простором для діяльності всього класу. Інтерактивні дошки та хмари сприяють формуванню умінь аналізу, узагальненню даних, застосовуванню знань у конкретних ситуаціях [42, с. 112]. На уроці історії її можна використати під час узагальнення знань по темі «Початок Української революції. Доби УЦР», де учням пропонується створити випуск журналу, де будуть описані ці події. Старшокласники зможуть використати і упорядкувати історичні документи, фото провідних діячів та дати свою власну оцінку цих подій як “журналісти” того часу. На заняттях громадянської освіти можна цю платформу використати для розробки групових проєктів на тему «Створення власної громади», де допоможе сформувати

уявлення про поняття та ознаки громади, розробити стратегію розвитку. Це завдання дозволяє учням працювати одночасно над цим, що є відображенням основних засад кооперативного навчання [47].

Освітня платформа «Всеосвіта» - це одна з основних ресурсів, де вчитель може створити, розробити та поділитися матеріалом з спільнотою вчителів. Інструментарій даної платформи дає можливість створити інтерактивні тести, тематичні вікторини та завдання, вебквести тощо. Однією з цікавих інтерактивних форм роботи є вебквести, які можна створити на даній платформі. За допомогою цього завдання учні вчаться швидко приймати рішення, формувати відповіді, розв'язуючи нестандартні завдання. Його можна використати на уроці корекції знань для учнів 6 класу на уроці «Культура та мистецтво Месопотамії», де учні закріплять навчальний матеріал та зрозуміють з якими помилками вони стикаються в процесі виконання завдань. Окрім цього, платформа також забезпечує сервіси сертифікації та накопичення методичних матеріалів, що дозволяє організувати системну роботу вчителя та учнів у цифровому середовищі [47].

Одна із цікавих платформ, де можна знайти понад тисячу різноманітних 3-D моделей, історичних симуляцій, реконструкцій жител та битв, є онлайн-платформа Mozaik. Ефективність навчання підвищується тоді, коли використовується мультимедійна візуалізація, що забезпечує цілісне сприйняття складного навчального матеріалу [38, с. 88]. Ця платформа мною активно використовується на уроках у 6 класі, оскільки для глибшого вивчення давніх цивілізацій вона дозволяє демонструвати реконструкції давніх міст, будови замків, механіку битв, структуру суспільства або політичної влади різних епох. Завдяки цьому, діти глибше розуміють історичні та суспільні явища, це дозволяє осмислити краще та візуалізувати їх.

Одним з найбільш творчих інструментів є Canva, яка дає змогу створювати інфографіки, презентації, буклети, плакати та картки. Її використання сприяє розвитку медіаграмотності, оскільки учні вчаться структуровано й лаконічно

подавати інформацію. Цей інструмент використовується педагогами з усього світу, оскільки преміальний доступ мають викладачі, що передбачено розробниками даної платформи. На думку Т. Яценко та М. Смульсон, візуально орієнтовані формати подання знань сприяють кращому сприйняттю складного матеріалу та підвищують залученість здобувача освіти до процесу [92, с. 46].

Ця платформа використовується як вчителем так і учнями для створення унікальних навчальних проєктів, тематичних постерів, інфографіки та інш. Наприклад, при дослідженні політичних ідеологій (соціалізму, консерватизму, лібералізму) учні мають розробити постер власної політичної сили та розробити буклет, де будуть відображені їхні ідеї. Це сприятиме кращому запам'ятовуванню основних ідей цих ідеологій та найголовніше - розвитку критичного мислення.

Одним із ефективних інструментів структурування навчального матеріалу є створення ментальних карт на платформі MindMeister. Це сприятиме розвитку критичного та логічного мислення, допоможе сформулювати причинно-наслідкові зв'язки шляхом їх візуалізації. Ментальні карти є ефективним засобом візуалізації пізнавальної діяльності та виступають інструментом осмислення складних історичних процесів [11, с. 63]. Така платформа найкраще підходить для збирання ідей, їх структурування після мозкового штурму

Ігрові технології є одним із цікавих інструментів для роботи вчителя з навчальним колективом. Саме вони підвищують рівень залученості здобувачів освіти та впливають на позитивну мотивацію до навчання [23, с. 52]. Одним із найпоширеніших є Kahoot. Ця платформа допомагає на інтерактивних уроках у форматі різноманітних вікторин, тестів та інтерактивних перегонів перевірити рівень засвоєння знань. Цей інструмент використовується, як правило, на моменті рефлексії, де необхідно перевірити як засвоїли учні необхідний матеріал.

Широко застосовуваною інтерактивною платформою є LearningApps.org, що дозволяє створювати вправи на класифікацію, упорядкування, співставлення,

пошук пари тощо. Ці інтерактивні завдання сприяють формуванню функціональної грамотності, оскільки вони включають в себе використання вмінь роботи з інформацією, систематизацією та співставлення різних історичних фактів або персоналій[53, с. 55]. На уроках історії їх можна використовувати для роботи майже з усіх тем, оскільки там є різноманітні вправи, такі як розташування подій в хронологічному порядку», «знайди відповідність між діячем і фактом біографії», «класифікуй держави за політичним режимом» тощо. Більшість авторів сучасних підручників, а особливо підручники видані після 2022 року, де наприкінці параграфів містяться завдання такого типу.

Важливим інструментом візуалізації є WordArt, який дозволяє створювати хмари слів. Активно його використовує у своєму підручнику І. Щупак на початку параграфів для активізації пізнавальної діяльності[13]. На уроках історії WordArt можна використати для створення хмари ключових понять теми, хмари характеристик історичного діяча, або хмари асоціацій щодо певного періоду. На громадянській освіті – для тем «права людини», «громада», «демократія», «громадянські компетентності» [13].

Важливою складовою успішного використання інтерактивних форматів роботи на уроках є їх різноманітність, що допомагає учням не звикати до одноманітної роботи, що буде сприяти кращому залученню учнів до роботи.

Створення кросворду одна із найпростіших вправ, яка не вимагає дослідження додаткової літератури, обмежившись матеріалом підручника або розповіді вчителя. Цей формат допомагає розкрити творчі здібності, знання історичних фактів, дат та термінів, оскільки це потрібно для формулювання питання. Прикладом використання на уроці громадянської освіти створення кросворду за темою «Основні види прав людини», та обміну між учнями для його розв'язання, це сприятиме кращому запам'ятання навчального матеріалу.

Використання дискусії на заняттях історії, громадянської освіти сприяє розвитку критичного мислення, навичок спілкування і дає можливість

сформувати і визначити свою позицію та аргументувати її під час обговорення[10]. Урок-дискусія найкраще підходить для уроків, що передбачає різні дилеми, наприклад «Люблінська унія – акт братерства чи тиск політичних обставин?», «Чи могла сформуватися українська держава у 1917-1921 рр.?» та інше. Це також можна використати при аналізі історичних постатей, яких в різних країнах ставляться по-різному, такими є Б. Хмельницький або І. Мазепа.

що допомагають створювати цілісну картину світу та заглиблюватися у процес навчання через аналіз різних типів знань, є інтегрований урок Інтегрування історії з іншими науками робиться доволі просто, оскільки кожне явище та процес має власну історію виникнення та розвитку. Прикладом інтегрованого уроку є «Інформаційна війна як технологія впливу» - урок, який поєднує в собі історію, громадянську освіту, «Захист України», медіаграмотність. На цьому занятті діти можуть аналізувати фейки, перевіряти джерела інформації, аналізувати причини та наслідки інформаційної війни [52, с. 114].

Вправа «Спектр» - метод інтерактивного навчання, який передбачає розміщення у просторі відповідно до їхньої власної позиції щодо певного твердження. Даний метод допоможе учням формувати власну думку. Прикладом використання даної вправ є урок «Людська гідність», де учням будуть пропонуватися різноманітні ситуації, де учень має обрати, які дії принижують їхню честь та гідність, а де ні. Після цього організовується обговорення, де кожен пояснює свою позицію. Метод чудово працює для розвитку критичного мислення.

Для закріплення вивченого на уроці можна використати прийом «Мікрофон» - різновид групової роботи, за яким надається можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, висловлюючи власну позицію або відповідаючи на запитання[15, с. 42]. Кожен учасник має дотримуватись послідовності, починати висловлювання з певної формули, ця вправа триватиме доти, поки всі учасники не дадуть відповідь, що сприяє максимальному залученню всіх в цей

процес. Наприклад, дітям 7 класу можна здати питання «Карл Великий – загарбник земель чи видатний правитель» [13, с. 25].

Проектна діяльність – одна із важливих складових компонентів компетентнісного навчання. Даний вид діяльності передбачає співпрацю учасників, який сприяє отриманню результату та формує знання про конкретну тему. Навчальний проєкт формує дослідницькі, комунікативні та організаційні компетентності. Творчі проєкти потребують детальної підготовки як вчителя так і учнів, оскільки на вчителя покладаються обов’язки детально продумати тему та вимоги до нього, а учнів – креативності до його виконання та досягнення цілей цього проєкту. Він може бути в різних форматах: відеофільм, презентація, гра, усний виступ, стаття, репортаж, альбом тощо. Особливу увагу вчителя приділяють проєктом, які інтегрують відразу декілька предметів, це сприяє глибшому опрацюванню проблеми. Прикладом такого є проєкт на тему «Великі географічні відкриття: вплив на сучасність», де учні інтегрують знання з географії, біології, фізики, математики та інших предметів [50].

На розвиток умінь формулювати причинно-наслідкові зв’язки на уроках історії є прийом «Фішбоун». В основі цієї вправи є схематичне зображення у формі рибного скелету. Воно допомагає представити у форматі схеми наочно, доступно та зрозуміло продемонструвати причини та наслідки конкретних дій або події, а також сформулювати власні висновки.

Схеми Фішбоун дають можливість:

- організувати роботу учнів у парах, великих чи малих групах;
- розвивати критичний аналіз, мислення;
- визначати зв’язок між причинами і наслідками та охарактеризувати його;
- ділити ознаки по ступенем їх значущості.

“Голова риби” – це тема, “верхні кістки” – причини подій, “нижні” – наслідки, «хвіст» необхідно сформулювати власні висновки, що були сформовані в

процесі виконання [10]. Цю вправу можна використати про вивченні колективізації та дати оцінку цій політиці радянської влади.

Кластер – це прийом, який передбачає виокремлення окремих смислових одиниць тексту та їх оформлення у форматі пучка. Даний метод дозволяє структурувати великий обсяг інформації у вигляді схеми, де будуть подані основна теми, ідеї, логічно розставлені слова, які створюють єдину цілісну картину. У такому форматі можна на уроках громадянської освіти подати тему «Конфлікти: причини, етапи, вирішення».

Відповідно до положень Державного стандарту, який передбачає в учнів формування хронологічної компетентності, тобто вміння учнів орієнтуватися в історичному часі учні повинні вміти встановлювати послідовність подій, співвідносити історичні явища з конкретними періодами, визначати тривалість і синхронність процесів, а також застосовувати хронологічні знання для пояснення причинно-наслідкових зв'язків у розвитку історичних подій. Для його формування можна використовувати метод «М-таблиця» у формі хронологічної таблиці-дати, як основну форму роботи у навчальному процесі. Це допоможе згрупувати різні факти, явища на основі хронологічної послідовності. Вони можуть бути різні за своїм завданням (синхроністичні, узагальнюючі, тематичні, порівняльні). Після виконання такого завдання учень може узагальнити і зробити власні висновки стосовно конкретної теми. Цей метод допоможе розвивати компетенції, які пов'язані з формуванням та пошуком необхідної інформації, її аналізу.

Для систематизації знань ми можемо використати прийом «Дерево передбачень», де стовбур дерева – конкретна тема або проблемне питання, ліва частина – аргументи, що підтверджують або спростовують проблему, права – припущення. Прогнозування розвиває аналітичні уміння та історичну уяву [16, с. 55]. Практичний приклад: перед вивченням теми «Революція 1905–1907 рр.» учні записують свої припущення щодо наслідків, які пізніше порівнюють з історичними фактами.

Метод «Кроссенс» - це технологія, яка передбачає створення асоціативного ланцюга, який складається з 8 зображень, кожен з яких має зв'язок наступного та попереднього, що розкидає певну проблему, подію або період. Такий формат робіт ефективний для формування причинно-наслідкових зв'язків, і актуальним буде для уроків, де їх необхідно побудувати. Прикладом використання цього принципу буде вправа на занятті з історії України в 10 класі «Формування антигетьманської опозиції. Директорія УНР» (Додаток Б), де від кожного квадрата впливатиме якась подія: наростання незадоволення політикою гетьмана – формування Директорії – початок антигетьманського повстання – битва під Мотовилівкою – захід до Києва Директорії УНР – проведення Трудового конгресу – початок розбіжностей між В. Винниченком та С. Петлюрою. Це допоможе учням простежити послідовність історичних процесів та сформувати цілісну картину історичної дійсності.

«Діаманта» - це прийом, який певне питання або тему зашифровують у форматі вірша, який складається із семи рядків. 1 рядок – це тема (зазначається іменник), 2 рядок – його опис (2 прикметники), 3 рядок – дія (3 дієслова), 4 рядок – асоціації, що пов'язані з темою (2 іменника), 5 рядок – дія (3 дієслова), 6 – тема (інший іменник), 7 рядок – висновок, цілісне речення зі слів [88, с. 68]. Вона формує вміння виокремлювати характеристики та будувати логічні зв'язки. Найкраще це підходить для уроків, де проводиться аналіз якогось певного явища, наприклад «конфлікт», «людська гідність», «тоталітаризм» та інше.

«Кубик Блума» - це один із навчальних прийомів, запропонований американським педагогом та психологом Бенджаміном Блумом. У кубіку можна зафіксувати певні питання, які безпосередньо стосуються поданої теми для комплексного аналізу її різних аспектів. Він допомагає охарактеризувати поняття повністю, комплексно та різнобічно, використавши весь багаж знань з даного питання та залучити всіх учнів для роботи на уроці [70].

Використання коміксів на уроках історії – це один із способів залучити учнів до роботи над створенням власного коміксу, де вони стають на місце

творців, використовуючи історичні знання, формують репліки та зображення конкретних героїв. Важливо зазначити, що підготовка до такого виду роботи потребує навичок та володіння відповідними інтернет-ресурсами для їх створення такі як Canva, Pixton та My Storybook [91].

Даний тип роботи допомагає краще учням візуалізувати матеріал. Завдяки короткому текстовому і графічному формату забезпечується краще засвоєння навчального матеріалу, надається вільний доступ до пояснень теми. Прикладом практичного використання даного методу є комікс на тему «Утворення Римської імперії», де дітям буде запропоновано на основі отриманого матеріалу створити власний комікс про події, які пов'язані з формуванням Римської імперії (Додаток В). Також до виконання даної роботи можна залучити штучний інтелект, який за певним описом сформує необхідні картинки для цього завдання.

Під методом «фанфік» розуміють тип учнівської творчої діяльності, що нагадує історію або лист до конкретного історичного персонажу, який розповідає про подію або історичне явище. Зараз таке явище як «фанфікшен» доволі популярне завдяки тому, що це є продукт масової культури, створюється з метою розгорнути сюжет та її лінію, розкриваючи персонажів через конкретні життєві обставини, які вони проходять [8, с. 10]. Даний вид роботи можна використати як рефлексію з конкретного навчального питання, щоб прослідкувати як учень використовує власні творчі здібності, спираючись на матеріал, який був вивчений попередньо. Прикладом використання можна запропонувати складання щоденника солдата років Першої світової війни (1914-1918 рр.), де розкриватимуться не тільки основні історичні події, а й побут та умови несення служби, технічні засоби війни та передача емоційного стану солдата в даній роботі.

Прийом «Коло Вена» - це прийом, який базується на порівнянні 2 явищ, виділяючи їх спільні та відмінні риси. Цей метод спонукає здобувачів освіти до дискусії, де необхідно висловлювати власну позицію, порівнювати різні явища, співставляючи, заходячи спільні та відмінні риси [43]. Це допомагає розвивати

навички критичного мислення, здатності до аналізу та систематизації історичних подій та явищ. Прикладом використання є дана вправа, де може бути співставлення життя українців у складі Російської та Австрійської імперії в першій половині XIX століття.

«Коло думок» - це метод, де учні висловлюють думку з певного проблемного питання, не перериваючи один одного. Його можна переформатувати у дискусію, де унеможливується ситуація, де перша група подає повністю матеріал, не даючи висловитись іншій. Метод є універсальним інструментом розвитку комунікативних компетентностей у різних шкільних предметах. На уроках історії метод може застосовуватися під час обговорення причин історичних подій, наприклад: «Що, на вашу думку, було ключовою причиною Голодомору 1932–1933 рр.?»

Метод «ПРЕС» — це структурована технологія аргументації, що дозволяє учням формувати логічні, послідовні та обґрунтовані судження. Він складається з чотирьох етапів: «Я вважаю, що...», «Тому що...», «Наприклад...», «Отже...». Даний метод є одним із ключових у формування критичного мислення та здатності до оцінки інформації, яка аналізується. На урок громадянської освіти його використати для аналізу складних соціально-політичних проблем, формуючи громадянську позицію. Завдяки його структурності, він допомагає учням різного рівня зрозуміти навчальний матеріал [7, с. 49].

На уроці історії він найкраще підійде для вивчення комплексних конфліктів – зовнішньополітичних, воєн, економічних політик, розкладаючи її за такими рівнями: спочатку — опис причин війни, потім — аналіз наслідків, далі — оцінка значення події, і нарешті — створення власної історичної інтерпретації. Даний метод допомагає розгрупувати навчальну діяльність та підвищити рівень складності завдань для учнів, його широко використовують для розвитку мислення [7, с. 49].

Метод «Мінімум» - це один із прийомів розвитку критичного мислення, дає можливість розпізнати властивості різних складних явищ, спираючись на

мінімум інформації. Диференціація обов'язкового та додаткового рівня допускає можливість кожному учню працювати у власному темпі [37, с. 67]. На громадянській освіті даний прийом можна використати при вивченні базового категоріального апарату для формування базового рівня, а складніше – формування ситуації з її розбором до дрібних деталей. Він сприяє підвищенню пізнавальної діяльності через обрання інструментарію розбору.

З модернізацією сучасного світу, в епоху штучного інтелекту, важливо у роботі сучасного вчителя опанувати технологію та інструментарій, для роботи з такими ресурсами як ChatGPT OpenAI, Gemini AI, Claude AI, Grok 3, DeepSeek AI, Llama AI та Perplexity AI. Навіть нормативні документи, зокрема Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженої Кабінетом Міністрів України, передбачають впровадження штучного інтелекту в більшість сфер суспільного життя: освіту, економіку, публічне управління, кібербезпеку, оборони та інші [28]. Штучний інтелект працює на основі алгоритмів, які відкривають можливості для виконання різноманітних завдань. Даний інструмент дозволить педагогам економити час на підготовку до занять, використавши його ефективно.

Для педагогів він може бути корисним для:

- швидкого пошуку або генерації необхідної інформації;
- підказок для викладацької діяльності;
- допомоги проаналізувати табличні та текстові дані;
- допомоги розробки інструкцій для виконання завдання;
- генерування зображень та відео.

Проте, варто виділити також проблемні моменти використання даних платформ, оскільки дані, що генерує штучний інтелект не завжди можна сприймати як «абсолютно правдиву інформацію», адже вона потребує додаткової перевірки. Його запровадження з точки зору цифрової дидактики потребує серйозної уваги до інформації та продуктів, які він генерує. Тому це потребує належної компетенції вчителів у роботі з цими платформами. Для

успішного його запровадження в освітній процес необхідно розробляти нові методики та засоби навчання, підвищити рівень цифрової грамотності для використання цих технологій на уроках.

Отже, дані методи та прийоми покликані для урізноманітнення освітнього процесу та розвитку основних навичок та компетенцій, які мають бути сформовані на уроках історії та громадянської освіти. Їх використання відіграє ключову позицію, оскільки технології дозволяють перетворити учня з пасивного спостерігача на активного учасника навчання в умовах взаємодії, співпраці і рефлексії. Інтерація передбачає роботу з інформацією, а також аналіз, порівняння, оцінювання та синтез, що забезпечує розвиток інтелекту, критичного мислення та ключових компетентностей. Завдяки використанню інтерактивних методів та прийомів школярі вчаться самостійно приймати рішення, робити висновки, формувати причинно-наслідкові зв'язки – це те, що необхідно для розуміння та вивчення предметів історичної та громадянської галузі. Окрім цього, діти вчаться працювати у різних колективах (великих або малих), де є свої правила комунікації та взаємодії учасників, досягаючи бажаного спільного результату. Активна залученість підвищує мотивацію учнів до навчання, особливо в тих завданнях, які мають практичне використання у процесі життєдіяльності. Також інтерактивні технології відкривають перед викладачами можливість диференціювати та зробити особистісно орієнтованим навчання, врахувавши індивідуальні можливості учня та сформувати власну освітню траєкторію.

Тому, інтерактивні методи – це не лише про техніку організацію уроку, а й про шлях до формування ключових компетентностей, які передбачені діючими освітніми стандартами.

Підсумовуючи вищезазначене варто підкреслити, що інтерактивна навчальна діяльність на уроках історичної та громадянської освітньої галузі є одним із ключових, методологічно обґрунтованих напрямів модернізації освітнього процесу. Це не про одиничну зміну методології чи разові

експерименти, а про цілісну видозміну підходів до навчального процесу (організацію, методологію викладання тощо). Саме такий підхід є напрямком формування компетентнісного середовища, де навчальний матеріал не фіксується лише шляхом відтворення, а саме через діяльність, співпрацю, комунікацію, аналіз та практичне застосування отриманих знань. Використання інтерактивних технологій забезпечує розвиток здатності учнів мислити критично, оцінювати різні точки зору, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, інтерпретувати історичні факти, а також формувати громадянську позицію. Саме такі результати відповідають сучасним суспільним вимогам та освітнім стандартам.

Важливою умовою інтерактивної діяльності є відповідне організаційно-методичне забезпечення, яке охоплює планування, добір методів, раціональний розподіл часу, структурування навчального матеріалу та педагогічну рефлексію. Саме ефективне їх впровадження можливе лише за умови професійної готовності вчителя впроваджувати їх у процес навчання. Варто підкреслити, що вчитель за цих умов змінює свою роль, яку він займав у традиційних методів навчання, на фасилітатора, модератора і координатора пізнавальної діяльності учнів. Проте, важливий аспект успіху – це вміння спроектувати урок так, щоб учні на кожному етапі навчання тільки підвищували пізнавальний інтерес. Педагог має уміти мотивувати учнів, забезпечити їхню зацікавленість темою, організувати співпрацю, обґрунтувати доцільність кожного інтерактивного методу, а також створити атмосферу психологічної безпеки, що дає змогу висловлювати власні думки без страху оцінювання або осуду.

РОЗДІЛ 3. КОНСТРУЮВАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ УРОКІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

3.1. Особливості моделювання уроків змістової спрямованості: практичні аспекти

Поява поняття «нестандартний урок» у педагогічній практиці з'явився у другій половині ХХ ст. через те, що у учнів поступово згасав пізнавальний інтерес до навчального процесу. Дана категорія уроків передбачає нестандартну його побудову, різноманітність методів навчання, специфіку їх проведення [56].

Наявність педагогічної свободи у виборі форм уроку, його наповнення є мотивуючим фактором до використання як звичних методів та прийомів, так і пошуку нових, використовуючи сучасні технології. Саме завдяки такому типу уроків можна вирішити проблему неефективності традиційних методів.

Науковці, які досліджували дане питання, сформували різноманітні формулювання поняття «нестандартний урок». В. Паламарюк, Д. Рум'янцева вважають, що особливістю такого типу уроків – це його особлива побудова, де основна увага приділено учню, щоб пробуджувати пізнавальний інтерес та сприяти його розвитку та вихованню [6, с. 68]. На думку Л. Лухтай, нестандартний урок – це такий формат навчального заняття, яке не вписується в межі дидактики, де вчитель не дотримується чітких етапів процесу, методів та традиційних методів роботи на уроках [10].

Для проведення даних уроків необхідна серйозна підготовка вчителя, щоб були чітко продумані основні аспекти роботи, щоб створити максимально комфортні умови для співробітництва учнів між собою і з учителем.

Науковці у власних наукових працях розрізняють наступні види нестандартних уроків такі як урок-естафета, урок-вистава, урок-змагання, урок взаємного навчання, «перевернутий урок», урок «наукове дослідження», урок творчості, урок-вікторина, урок фантазії, урок-конференція, урок-рольова гра,

урок-семінар, урок-експериментальне дослідження, урок-диспут[57], інтегрований урок, урок-подорож, театралізований урок, урок-гра (суд, конференція, інтерв'ю), урок у форматі гри з адаптацією популярних програм («Що? Де? Коли?» тощо) [40, с. 156].

Даний перелік не є вичерпним, оскільки їх назви, цілі, завдання, методика може варіюватися. Проте, сучасні вчителі розробляють значну кількість підходів до різних форм уроків. За формою проведення нестандартних уроків є:

- Уроки у форматі змагань та ігор;
- Уроки, що формуються різних форматах, жанрах, які відомі у суспільній практиці: інтерв'ю, дослідження та ін.
- Уроки, що засновані на нетрадиційній організації матеріалу: урок-блок, урок мудрості тощо.
- Уроки публічного спілкування: прес-конференція, дискусія, телепрограма;
- Уроки фантазії;
- Інтегровані урок;
- Трансформація традиційних способів уроку: урок «15*4», урок у форматі TED тощо.

Для організації нестандартних уроків варто дотримуватись наступних рекомендацій:

- 1) Визначити чітко ціль, мету та основні завдання уроку. Цей етап допоможе підібрати методи та прийоми для його проведення. Це створить його чітку структуру та дозволить вчителю контролювати, його видозмінювати під час його проведення, що допоможе краще досягнути поставлених цілей, завдань, мети.

- 2) Такі заняття ефективні тоді, коли учні мають певний багаж знань, тому їх доцільніше використовувати як уроки узагальнення та закріплення знань, умінь та навичок або як підсумкові.
- 3) Ретельна підготовка вчителя – запорука успіху проведення нестандартного уроку, оскільки саме це є одним із важливих факторів його успішного проведення.
- 4) Варто врахувати особливості навчального колективу, кому пропонується дана активність, а також характер, темперамент, рівень підготовки окремих учнів. Цей аспект допоможе адаптувати завдання та активності для конкретного учня та класу.
- 5) Не боятися інтеграції з іншими науками, оскільки предмети суспільно-гуманітарного циклу взаємопов'язані з природничо-математичними, і це формує якісні міжпредметні зв'язки.
- 6) Створення сприятливих умов для навчання, керуючись принципом «з дітьми та для дітей», формуючи середовище для добра, творчості та радості.
- 7) Пошук відповідного інструментарію для проведення конкретного нестандартного уроку: презентації, різноманітні активності, роздатковий матеріал тощо [55].

Основні етапи підготовки та проведення нестандартних уроків варіюється відповідно до його виду та наповненості. Розглянемо приклади нестандартних уроків та детально проаналізуємо основні етапи підготовки, проведення

Урок-прес конференція – це урок у форматі інтерв'ю з великою кількістю інтерв'юєрів, які задають питання один одному або кільком особам, добре інформованим з обговорюваного питання [82]. Основна мета такого уроку – навчання учнів вести діалог, ставити чіткі питання, структуровано та логічно сформулювати власну відповідь, аргументувати її, публічно представляти власну доповідь, використати знання на практиці. Даний урок вимагає високого рівня підготовки від учнів. Це заняття оптимально проводити не частіше ніж 1-2 рази на рік та краще його використовувати для учнів старшої школи.

Прикладом проведення уроку-пресконференції є урок на тему «Розвиток культури та мистецтва в ХІХ столітті». Підготовка до такого уроку має складатися з 3 основних етапів: перший – підготовчий, другий – проведення конференції, третій – заключний, де формуються висновки та узагальнюються отримані знання.

На підготовчому етапі вчитель дає чітке завдання – підготувати розповідь про конкретного діяча культури та мистецтва ХІХ століття. Це можливість учням локалізувати об'єкт дослідження у конкретному випадку, спрямувавши пізнавальний інтерес на конкретну історичну постать. Для того, щоб учень міг представити цього діяча він має скласти розповідь до 5 хвилин від першої особи (від імені конкретного історичного діяча) і підготувати 1 предмет, який асоціюватиметься саме з ним, це стимулює пізнавальний інтерес до цього діячі та дозволяє творчо підійти до виконання даного завдання. На підготовку дається 1 тиждень, щоб учні змогли зібрати та проаналізувати достатньо інформації про діяча. З боку вчителя підготовка передбачає фіксування вибору учнів, щоб персоналії не повторювались та підготувати простір для проведення прес-конференції.

Проведення самої конференції починається з проголошення правил комунікації та максимальної залученості до процесу обговорення питань. Чітко встановлений таймінг проведення допомагає організувати навчальний колектив і дати можливість висловитись. Як додаткова активність кожному, на таблиці кожного запропонована цитати, яку сказав цей діяч і учні мають її пояснити, спираючись на результати власного дослідження.

Урок-дискусія – це урок, де учні в процесі обговорення конкретної теми можуть з діаметрально протележними поглядами, використовуючи сукупність аргументів відстоюють власну позицію.

Основними цілями уроку-дискусії є:

- З'ясування різних точок зору, що допоможе знайти істину, що сприяє поглибленню знань і формує світогляд здобувачів освіти;

- Виховання культури комунікації під час суперечки;
- Формувати важливі складові дискусії: вміння дискутувати, формування аргументів та контраргументів, чітко та структуровано висловлювати власну позицію, спокійно слухати позицію опонента [30, с. 35-36].

Даний тип уроку не можливо розпланувати повністю, оскільки тоді втратиться природність самого процесу. Дискусія як формат демократичного спілкування включає в себе живе спілкування, залучення учнів до конкретного проблемного питання, зіткнення діаметрально протилежних точок зору, сприяє розвитку комунікативні навички та формуванню власних суджень, спираючись на власні знання.

Проведення такого типу уроку включає в себе три основні етапи: підготовка, проведення самої дискусії, підведення підсумків. На етапі підготовки варто вибрати актуальну тему для навчального колективу, оскільки саме цікава тема буде їх стимулювати до активної комунікації [61]. Також, варто глибоко вивчити питання, яке буде обговорюватись на занятті, створити групу з підготовки до дискусії (це можуть бути окремі учні або весь класний колектив), підготувати простір для цієї події, щоб учасники суперечки бачили один одного.

Другий етап передбачає проведення дискусії. Дуже важливо визначити роль вчителя в цій ситуації – це модератор, який оголошує правила комунікації, підготує учасників до активної діяльності на такому уроці, не перешкоджати виступати учасникам, щоб створити простір для висловлення власної думки і це мало б стимулювати учнів до активного обговорення проблемного питання. Важливо, щоб вчитель уважно слухав дітей, щоб можна було поставити питання, які становлять інтерес для колективу і можна вивести їх на активну розмову. Питання – це основа для дискусії [61]. Важливим аспектом є не поспішати виправляти помилки, відкриваючи можливість слухачам обговорити їх, та не пропонувати готове рішення ситуації.

Роль ведучого зводиться до людини, яка контролює перебіг дискусії, не втручаючись без особливої необхідності, створюючи безпечне середовище, де є місце різним позиціям. Також варто дотримуватися йому принципу нейтральності, оскільки підтримка однієї зі сторін створюватиме відчуття несправедливості і пригнічуватиме мотивації дітей до комунікації. Особисте ставлення можна озвучити на етапі підведення підсумків [56, с. 152].

Проте, будь-якій дискусії може завадити відсутність етики спілкування між її учасниками, оскільки це призведе до конфліктних ситуацій в середині колективу.

На етапі підведення підсумків можна провести рефлексію у форматі номінацій за роль в цій дискусії, наприклад «найкращий оратор», «найкращий знавець питання» та ін. Це можна зробити у форматі закритого голосування. Як варіант, можна запропонувати учням ще раз обговорити з ведучим деякі питання, які мають підвищений інтерес у учнів, це сприятиме кращому діалогу у форматі «вчитель-навчальний учні».

Прикладом використання такого уроку є заняття з громадянської освіти на тему «Новітні права людини: необхідність чи примха сучасної цивілізації», де учням пропонуватиметься ряд тверджень, що стосуватиметься новітніх прав людини: право на евтаназію, право на штучне запліднення, право на трансплантацію та ін. Діти можуть зайняти позицію «за» чи «проти» і пояснити чому зайняли таку позицію.

Урок-судове засідання моделює механізм правосуддя та дозволяє учням відчувати себе суддями, які мають прийняти рішення по конкретній ситуації. На ньому школярі детальніше вивчають особливості організації судового засідання, навчитись аргументації власної позиції, оцінювати докази та дотримуватись чітко встановлених правил суду.

Для організації цього уроку важливо розуміти його сутність – це рольова гра, яка потребує ретельної підготовки як зі сторони вчителя так зі сторони учнів[94].

Етап підготовки надзвичайно важливий для даного типу уроку, оскільки чіткий розподіл ролей, розробка фабули та ознайомлення з правилами судового процесу та і ролей кожного учасника формує основу успішного проведення цього судового процесу. Особливу увагу приділяють добору навчальних матеріалів: текстів законів, фрагментів історичних документів, наукових коментарів та джерел, які учні мають використати як «докази». Також варто розробити інструкції для учнів стосовно їхньої ролі (суддя, прокурор, адвокат, підсудний, свідки, секретар суду, присяжні). На етапі підготовки учні збирають інформацію, вибудовують аргументи, готують запитання та промови, що відповідає компетентнісному підходу, визначеному у Державному стандарті базової середньої освіти[6].

Роль вчителя у цьому уроці – це модератор, який контролює дотримання регламенту засідання, коректність формулювань учасників, слідування правилам дискусії. Самі ж учні є основними учасниками, які виступають відповідно до чіткого плану: вступне слово судді, оголошення суті справи, виступи сторін, допит свідків та дослідження доказів.

Після завершення всіх основних етапів присяжні або суддя виносить рішення відповідно до зазначених аргументів, вказаними сторонами судового процесу, свідків інших учасників. На етапі завершення варто провести якісну рефлексію, де учнів аналізують власні дії, оцінюють власні аргументи, поділитись досвідом роботи з фабулою, доказами. Цей етап є ключовим для усвідомлення навчального результату [14, с. 47].

Прикладом використання даного нестандартного уроку є урок-суд на тему «Іван Мазепа: герой чи політичний авантюрист?», в ході якого учні аналізують історичні джерела, порівнюють позиції різних істориків, які досліджували це питання, використовують «документи» як докази. Можна на цьому занятті додати додаткові ролі: історики-експерти, свідки подій – козаки, посли іноземних держав та інші.

Урок-квест є одним із найдинамічніших нестандартних уроків, що сформовано на основі пошуку підказок та відповідей, де учні проходять різні етапи, виконують завдання та досягають кінцевої мети. Основна його ідея – це навчання відбувається у форматі гри, але цілі, завдання та зміст є чітко структуровані і підпорядковані навчальній меті. Учитель є конструктором цього уроку: розробляє сюжет, маршрути, завдання та механізми зворотного зв'язку між етапами. Після цього визначається основний алгоритм проходження квесту (послідовні станції, QR-коди, шифри, логічні задачі, практичні міні-дослідження).

Під час проведення уроку-квесту учні отримують стартову інструкцію, карту завдань або сценарій. Далі починається сам процес гри: команди переміщуються між станціями, долають інтелектуальні виклики, шукають підказки та вирішують загадки. Учитель виконує роль модератора, контролює час, фіксує результати та за потреби дає натяки. Механіка квесту може включати: шифри, ребуси, фрагменти документів, історичні карти, QR-коди з відео чи джерелами, логічні задачі, рольові ситуації.

Останній етап – підбиття підсумків, рефлексія, обговорення труднощів, що виникли в процесі проходження квесту, способи їх подолання та співпраці в середині колективу, що його проходив. Урок-квест сприяє розвитку критичного мислення, умінь пошуку інформації, комунікації, просторової грамотності, логіки та творчості. Учні вчаться ухвалювати рішення в умовах обмеженого часу, розподіляти ролі, аналізувати інформацію у стислому форматі.

Даний тип уроку допомагає більше зануритись в історичну реальність через виконання конкретних завдань, наближуючи завдання до життя та роблячи їх емоційно захопливими. Важливо під час розробки квесту зважати на вікову категорію, складність обраної теми та рівень підготовки учнів. Він підвищує мотивацію та якість засвоєння матеріалу завдяки емоційному та ігровому компоненту, постійному розвитку подій та необхідності пошуку рішення.

Прикладом використання даного формату є проведення уроку квесту до Дня козацтва, де пропонується завдання для різної вікової категорії, визначаються різні станції, де учням було виконувати різнопланові завдання.

Широке впровадження інноваційних технологій у навчальний процес допомагає адаптувати квест для учнів у форматі веб-квесту – це інтернет платформи, де учні виконуючи різної складності завдання знаходять відповідь на фінальне завдання (збирання букв, печаток, артефактів). Їхня особливість – вся інформація, що необхідна для розв’язання використовується учнями самостійно або їх групою, яка доступна на різноманітних онлайн-ресурсах [55]. Такою платформою є портал для освітян «Всеосвіта», де є наявний увесь необхідний інструментарій для їх створення.

Для їх проведення не потребується додаткове програмне забезпечення, що допомагає ефективніше його запроваджувати в освітній процес. Все, що потрібно – це гаджет з доступом до мережі інтернет. Вони на уроках історії є формою активного навчання. Учні у процесі його проходження активізують власну пошукову діяльність, не отримуючи «правильні відповіді» [7, с. 8]. Цей формат роботи сприяє формуванню комунікативних та інформаційних навичок.

Урок-гра – найпотужніший технологія інтерактивного навчання, що передбачає спеціально організовану діяльність, у якій учні мають певні ролі та виконують завдання, приймають рішення та творчо осмислюють навчальний матеріал. Гра забезпечує високий рівень внутрішньої мотивації, що стимулює діяльність учнів [58, с. 44].

Організація уроку-гри розпочинається з вибору теми, підбору завдань відповідно до цілей, мети та завдань, які треба досягнути. Вчитель обирає тип гри: рольова, ділова, стратегічна, командна, інтелектуальна, симуляційна. На підготовчому етапі створюються правила гри, механіка, завдання, матеріали, критерії оцінювання.

Ігрова діяльність має бути структурованою і має одночасно дозволяти учням приймати самостійно рішення [58, с. 41]. Під час проведення гри учасники

вступають в активну взаємодію, дискутують, виконують різнорівневі завдання, шукають необхідну інформацію, знаходячи відповіді на необхідні питання. Вчитель – арбітр або модератор, який стежить за дотриманням правил, забезпечує динаміку гри, підтримує конструктивний характер змагання. У даному типі роботи важливо формувати баланс між емоційною складовою та логікою, щоб інтерес не витіснив зміст навчальної діяльності [86, с. 54].

Коли гра закінчилась, варто сформулювати підсумки її, проаналізувавши помилки, зафіксувавши знання, які вони мали закріпили, і чи змінила розуміння теми.

Урок-гра сприяє формуванню ключових компетентностей: соціальної та громадянської, уміння вчитися, ініціативності, критичного мислення, інформаційної грамотності, комунікації. У процесі навчальної гри розвиваються навички прийняття рішень, аргументації, співпраці, розподілу обов'язків, оцінювання ризиків. Гра особливо ефективна на уроках суспільствознавчого циклу, оскільки дозволяє моделювати історичні, політичні та правові ситуації у доступній та мотивувальній формі.

Прикладом використання даного формату є гра «Стежками запорозьких козаків», що передбачає поділ класу на 3 команди, які протягом гри пройдуть 7 раундів, де вони продемонструють свої знання з історії даного періоду. Їм пропонуються цікаві категорії як «історія козацького війська», «традиції козацтва», «народна творчість» та «видатні постаті». Саме завдяки цій грі вони зможуть продемонструвати власні здобуті навички та знання та краще опанують той матеріал, який був недоопрацьований [56, с. 45].

Науковці вказують, що карткові та настільні ігри формують середовище, у якому учні не просто відтворюють історичні факти, а взаємодіють із ними в умовах проблемно-пошукової діяльності, аналізують причинно-наслідкові зв'язки, моделюють події та порівнюють різні позиції. У роботах, присвячених ігровим методам навчання [71;2], доведено, що гра активізує логічне, критичне та історичне мислення, сприяє розвиткові вмінь аргументування, прийняття

рішень. Прикладом такої гри є розроблена карткова гра для уроку всесвітньої історії у 8 класі на тему «Іспанія. Нідерланди» (Додаток Г). Кожен учень тягне карту та має відповісти на питання, що там є, також є карти з додатковими завданнями або з бонусами. Карткова гра є ефективним інструментом розвитку історичної грамотності та критичного мислення учнів, а відтак — важливим і актуальним засобом сучасної історичної освіти.

Нестандартність цих занять вимагає серйозної підготовки з розробки його та має наступні етапи підготовки:

- 1) Підбір теми для такого уроку, оскільки тема має бути актуальна і цікава для учнів;
- 2) Знаходження міжпредметних зв'язків, зокрема визначити предмет з яким воно найкраще буде поєднуватись;
- 3) Розробка учнівських проєктів по даній темі;
- 4) Визначити систему та критерії оцінювання учнівської роботи до початку інтегрованого уроку чи теми;
- 5) Дозволити школярам навчати, під час підготовки відкривають нові факти, які допомагають поглибити знання з даної теми [17, с. 26].

Отже, використання нестандартних уроків допомагає підвищити мотивацію учнів до навчальної діяльності. Кожен нестандартний урок потребує ретельної підготовки та планування, оскільки цей етап визначає успішність його проведення. Роль вчителя в більшості зводиться до модератора процесу, створення простору для дій учнів, що сприяє їх активізації до активної участі. Важливим етапом є рефлексія, де можна вивчити чи всі навчальні цілі були досягнуті у процесі даного уроку.

3.2.Реалізація дидактичних засад на інтегрованих уроках громадянської та історичної освітньої галузі

Уроки на інтегрованій основі – це заняття, які інтегрують декілька дисциплін, які пов'язані з темою конкретного уроку, де його проводять декілька

вчителів, один із яких виступає ведучим, а інший – в якості експерта. Їх поява стала результатом реалізації міжпредметних зв'язків і передбачає комплексну взаємодію між освітніми галузями та предметами, та базується на наукових підходах, що формують уявлення про світ, людину, культуру, історію [22, с. 136].

Реалізація дидактичних засад на інтегрованих уроках громадянської та історичної освітньої галузі ґрунтується на поєднанні методології історичної науки з концепціями сучасної громадянської освіти, що створює умови для цілісного формування громадянської та історичної компетентностей учнів.

Інтегровані уроки ставлять за мету скомпонувати суміжні блоки знань з різних навчальних дисциплін навколо однієї теми з метою інформаційного та емоційного збагачення, сприянню мислення учасників навчального процесу [63]. Навчальний матеріал підбирається з різних предметів й об'єднується з чітко поставленою метою – системне, цілісне, різнобічне вивчення важливих тем. Підставою для інтеграції може слугувати спільне бажання викладів сформувати навчальні навички і вміння учнів, і дана співпраця продемонструє спільність тем, подібність основних об'єктів та явищ. Даний тип занять сприяють розвитку мислення та мовлення учнів, пам'яті, спостережливості, працьовитості та уважного ставлення до деталей.

В основі таких уроків лежать основоположні дидактичні засади, які закріплені у педагогічній традиції та адаптовані до вимог української освіти, зокрема компетентнісного підходу: науковість, міждисциплінарність, діяльнісний підхід, проблемність, інтерактивність, зв'язок із життям, індивідуалізація й розвиток критичного мислення. Кожен із цих принципів видозмінює урок на рівень інтегрованого, який виходить за межі просто викладу матеріалу з історії.

Принцип науковості проявляється у використанні на уроках першоджерел, документів, нормативно-правових актів та порівняльного аналізу наративів в різні історичні періоди. Працюючи з цим, учні навчаються критично працювати з нею, перевіряти, аналізувати авторську позицію, що відповідає рекомендаціям

ЮНЕСКО щодо розвитку медіаграмотності та громадянської компетентності школярів [93]. При цьому підході учні не виступають в ролі «відтворювача історичних фактів», а розуміють основні принципи суспільних процесів.

Принцип доступності на інтегрованому уроці забезпечується підбором життєвих прикладів, зрозумілих порівнянь, оскільки саме завдяки цьому абстрактні поняття набувають повного змістового навантаження через аналіз історичних подій або суміжних явищ та процесів. Саме це допомагає учням сприймати складні поняття та конструкції як частину реального життя [64, с. 13].

Важливою дидактичною основою для проведення інтерактивного уроку є принцип проблемності, який активізує інтелектуальну діяльність учнів через постановку питань, які мають різні варіації відповідей. Проблемні ситуації формують глибшу аналітичну здібність, дозволяють учням бачити різні погляди на подію та оцінювати їх обґрунтованість.

Однією з ключових засад є інтерактивність, оскільки вони передбачають активної участі учнів в процес навчання. Інтегровані уроки громадянської та історичної освітньої галузі неможливо уявити без рольових ігор, симуляцій, дебатів, судових засідань, парламентських слухань, експертних груп, моделювання діяльності органів влади чи місцевої громади. Це формує важливі соціальні та громадянські компетентності, передбачені Державним стандартом базової середньої освіти [6].

Принцип зв'язку навчання з життям забезпечує перенесення навчальних ситуацій у реальний соціальний контекст. Учні аналізують сучасні події в Україні та світі, порівнюють їх із історичними процесами, отримують навички відповідального громадянського вибору. Інтегровані уроки залишаються ефективним інструментом формування демократичних цінностей: поваги до верховенства права, людської гідності, свободи слова, толерантності, рівності.

Основними відмінностями інтегрованого уроку від традиційного є:

- відмінність предметів вивчення, оскільки на такому уроці вивчаються багатопланові об'єкти, інформація, яка взаємопов'язана з різними навчальними дисциплінами;
- широкий спектр міжпредметних зв'язків при різносторонньому розгляді об'єкта дослідження;
- специфічна структура, інструментарій, методи, що сприяють його організації та проведенню [24, с. 25].

Нестандартність даного заняття вимагає серйозної підготовки з розробки його та має наступні етапи підготовки:

- 6) Підбір теми для такого уроку, оскільки тема має бути актуальна і цікава для учнів;
- 7) Знаходження міжпредметних зв'язків, зокрема визначити предмет з яким воно найкраще буде поєднуватись;
- 8) Розробка учнівських проєктів по даній темі;
- 9) Визначити систему та критерії оцінювання учнівської роботи до початку інтегрованого уроку чи теми;
- 10) Дозволити школярам навчати, під час підготовки відкривають нові факти, які допомагають поглибити знання з даної теми [17].

Методика інтегрованого уроку включає кілька етапів: постановку проблеми, роботу з джерелами з різних дисциплін, зіставлення інформації, виконання інтеграційних завдань (аналіз карти + документа; історичний опис + літературний текст; подія + правові норми), створення колективного продукту та рефлексію. Такий підхід дозволяє учням усвідомити, що історичні події є результатом багатьох факторів — правових, культурних, економічних, природних.

Ці уроки допомагають розвивати критичне мислення та мультимодального аналізу, де учні працюють з різними типами інформації. До таких уроків активно використовують різні інтерактивні технології, які дозволяють поєднувати знання з різних дисциплін в одну чітку структуру. Також, він є інструментом для

формування громадянської та культурної компетентності, оскільки допомагає побудувати взаємопов'язані тенденції між минулим і сучасністю. Він сприяє формувати здібність бачити світ комплексно.

Прикладом інтегрованих уроків з історії на тему «Доба Великих географічних відкриттів», де ми об'єднуємо історію та географію, або поєднання історії та англійської мови на темі «Повоєнне облаштування світу», або інтеграція мистецтва, історії та музики на темі «Розвиток культури України в другій половині XIX століття».

Останній урок розберемо більш детально. Урок передбачає роботу з творами мистецтва, музичними композиціями, біографічними відомостями про видатних діячів цього періоду. Мета впливає наступна - розкрити особливості української культури другої половини XIX століття через міжпредметну взаємодію, пояснити вплив історичних процесів на формування літератури, музики й мистецтва, розвивати вміння аналізувати твір у його історичному контексті. Перший етап – вчитель дає загальну характеристику даного періоду, де наголошує на особливості формування української культури: посилення національного руху, діяльність громадівців, вплив цензурних заборон, народницькі настрої, формування нової української інтелігенції. Першою інтеграцією стане поєднання історії та образотворчого мистецтва, де учням пропонується перегляд творів С. Васильківського, І. Труша, О. Мурашка та інших. Після аналізу учням ставиться наступне завдання – спробувати повторити картину та техніку малювання даних картин. Друга інтеграція – музика та історія на прикладі творчості «основоположника української класичної музики» Миколи Лисенка. Учні прослуховують фрагменти творів, де визначають емоційний настрій, мелодику, ритм, образність. Фінальний етап – створення колажу на тему «Музей однієї доби – другої половини XIX століття». Тут діти зможуть проявити власні творчі здібності та краще пояснити взаємозв'язок мистецтва й історичного процесу, використовуючи міжпредметні знання.

Отже, реалізація дидактичних засад на інтегрованих уроках забезпечує формування особистості з високим рівнем громадянської свідомості, готовності до відповідальної участі в суспільному житті, розумінням історичних процесів та усвідомленням власної ролі в розвитку демократичного суспільства. Такий підхід сприяє тому, що урок перестає бути «вивченням історії минулого» й перетворюється на інтелектуальну платформу, де будується громадянське мислення учнів, що відповідає вимогам Нової української школи та компетентнісної парадигми сучасної освіти.

На основі викладеного вище зазначимо, конструювання нестандартних уроків громадянської та історичної галузі є важливою частиною педагогічної трансформації, спрямованої на реалізацію діяльнісного, компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів. У процесі аналізу було підтверджено, що нестандартний урок не виступає самостійним феноменом, а є результатом цілеспрямованого методичного проектування, що базується на поєднанні інтерактивних технологій, творчих форм взаємодії. Такі уроки створюють сприятливі умови для розвитку пізнавальних інтересів, самовираження учнів та формування стійкої мотивації до вивчення суспільних дисциплін.

Ефективність нестандартного уроку зростає тоді, коли педагог усвідомлює його як спосіб забезпечення глибокого заглиблення навчального матеріалу через комбінування різних видів діяльності. Використання технологій забезпечує наповненість уроку різними видами пізнавальної діяльності, що важливо для предметів громадянської та історичної освітньої галузі, в яких відіграє роль критичний аналіз, історична емпатія, оцінювання суспільних явищ та формування власної позиції. Ці уроки дозволяють створити навчальне середовище, у якому учень є активним учасником, а не простим споживачем знань.

Нестандартний урок у громадянській та історичній освітній галузі виступає інструментом подолання монотонності, фрагментарності та формалізму навчального процесу. Його методична цінність полягає у здатності

забезпечити гармонійне поєднання емоційної, когнітивної та діяльнісної складових навчання. Завдяки цьому учні опановують навчальний матеріал не лише на рівні знань, а й через досвід, практику, взаємодію, що цілком відповідає вимогам сучасних освітніх стандартів та концепції НУШ.

Тому, нестандартний урок є важливою формою реалізації інтерактивного навчання, яка розширює межі освітнього простору, створюючи умови для розвитку ключових компетентностей, критичного мислення, комунікації, співпраці, рефлексії. Вони стають засобом глибшого розуміння історичних та суспільних процесів.

Інтегровані уроки відіграють надзвичайно важливу роль у сучасній школі, оскільки дозволяють поєднувати знання з різних предметних галузей у єдину логічну систему та формувати в учнів цілісне розуміння явищ і процесів. Їхня значущість полягає насамперед у тому, що вони відображають реальний характер сучасного світу, де проблеми та події не існують у межах однієї науки, а потребують комплексного підходу.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно, всебічно й системно розкрити місце інтерактивних технологій у сучасній історичній та громадянській освіті, визначивши їх ключову роль у трансформації української школи в умовах реалізації Концепції Нової української школи. Інтерактивне навчання постає не як другорядний методичний прийом, а як фундаментальна педагогічна технологія, що змінює логіку організації освітнього процесу, взаємовідносини «учитель–учень», характер навчальної діяльності та механізми формування компетентностей.

У ході роботи доведено, що інтерактивні технології забезпечують перехід від традиційної репродуктивної моделі навчання до діяльнісної та компетентнісної, у центрі якої перебуває активність, самостійність, особистісна включеність учня та його здатність не лише засвоювати, а й критично осмислювати інформацію, застосовувати її в практичних і навчальних ситуаціях. Визначальним у цьому контексті є створення умов для партнерського навчання: атмосфери довіри, відкритого діалогу, рівності позицій та співучасті всіх учасників освітнього процесу. Саме такі умови забезпечують формування в учнів ключових компетентностей, визначених Державним стандартом освіти.

Результати теоретичного аналізу засвідчили, що інтерактивні методи потребують значно глибшої підготовки вчителя, ніж традиційні форми роботи. Педагогові необхідно вміти поєднувати групові, кооперативні, дискусійні, ігрові, проблемно-пошукові та проєктні технології так, щоб вони працювали на досягнення навчальних результатів, а не виконували декоративну функцію. Інтерактивність потребує від учителя гнучкості, здатності створювати ситуації успіху, залучати учнів до спільного прийняття рішень і водночас сприяти розвитку самостійності, аргументованості й критичного мислення.

Особливе значення у межах роботи надано організаційно-методичним умовам, від яких безпосередньо залежить результативність інтерактивного навчання. Доведено, що ефективність цих технологій визначається низкою факторів: правильним добором методів відповідно до мети уроку, урахуванням

вікових можливостей учнів, логічною структурою навчального процесу, педагогічною майстерністю вчителя, а також взаємодією інтерактивних методів із засобами ІКТ та цифровими сервісами. Особливо важливим є формування комфортного психологічного простору, у якому кожен учень має змогу висловити власну позицію, відстояти аргументи та відчутти себе співтворцем навчального процесу.

Практична частина дослідження дозволила перевірити ефективність інтерактивних технологій на прикладі моделювання нестандартних уроків, які об'єднують елементи інтеграції змісту, рольової взаємодії, дискусії, симуляцій, проблемних завдань та творчих форм роботи. Такі уроки довели високу дидактичну цінність інтерактивності: вони підвищують навчальну мотивацію, сприяють активізації процесів мислення, формують навички аналізу історичних джерел, інтерпретації фактів, розуміння складних суспільних явищ через особистісний досвід та моделювання реальних життєвих ситуацій. Важливим результатом є також підвищення рівня комунікативних, соціальних та громадянських компетентностей учнів, що відповідає ключовим завданням сучасної школи.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що інтерактивні технології є одним із найперспективніших напрямів оновлення історичної та громадянської освіти. Їх використання забезпечує високий рівень пізнавальної активності, формує стійку навчальну мотивацію, створює умови для набуття учнями практичного досвіду, необхідного для повноцінної участі у житті суспільства та усвідомленого прийняття рішень. Інтерактивне навчання формує в учнів ціннісне ставлення до історії, відповідальність, толерантність, готовність до співпраці й здатність розв'язувати проблеми демократичним шляхом.

Таким чином, дослідження доводить, що інтерактивні технології є не лише ефективним дидактичним інструментом, а й важливою складовою формування нової педагогічної культури, орієнтованої на розвиток особистості та її суб'єктності. Вони стають необхідною умовою модернізації освітнього

середовища, підвищення якості історичної та громадянської освіти й створення підґрунтя для формування покоління, здатного відповідально діяти в умовах сучасних викликів.

Отже, інтерактивне навчання має розглядатися як стратегічний напрям розвитку сучасної школи, що забезпечує органічне поєднання знань, умінь, цінностей та реального досвіду — тих компонентів, які є основою компетентнісної особистості в демократичному суспільстві.

Список використаної літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти, 2020 рік. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Закон України «Про освіту» : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Актуальні питання компетентнісної орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник / В. Ю. Кришмарел, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Т. О. Ремех. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. - 370 с
4. Антипова О.Д., Рум'янцева Д.В., Паламарчук В.О. У пошуках нестандартного уроку. *Початкова школа*. 2011. № 1. С.65-69.
5. Ачкасов А. Є. Ігрові та дискусійні методи проведення уроків історії. *Історія та правознавство*. 2010. № 15 (223). С. 6–12.
6. Баханов К. О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: Посібник для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 127 с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 10 (106)).
7. Баханов К. О. Сучасний урок історії : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2010. 256 с.
8. Березіна Д. Ю. Феномен fanfiction: правила гри без правил. Наукові праці. Філологія. Літературознавство. 2009. Т. 124, вип. 111. С. 8–13.
9. Богачик Т.С. Традиції та інновації у викладанні суспільних дисциплін. Чернівці:Технодрук, 2002. 32 с.
10. Використання ІКТ в навчальному процесі. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vikoristannya-ikt-v-navchalnomu-protsesi.html>. (дата звернення: 21.09.2025).
11. Вознюк Р. Ментальні карти як засіб розвитку критичного мислення *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2020 № 5, С. 60–65.

12. Волошина Н.Й. Методика навчання в умовах компетентнісного підходу. – К.: Освіта, 2020. С. 125
13. Всесвітня історія : підруч. Для 7 кл. закладів загальної середньої освіти, І. Я. Щупак, О.В. Бурлака, О.В. Желіба, І. О. Піскарьова. Київ: УОВЦ«Оріон», 2024. 208 с.: іл.
14. Гаврилюк О. М. Інтерактивні технології як інструмент формування ключових компетентностей учнів. *Педагогічний процес*. 2019. № 3. С. 45–52.
15. Гордійчук Г., Кирильчук С. «Використання методів інтерактивного навчання у закладах професійної освіти» *Modern Information Technologies and Innovation Education*, 2017., Т. ? (стор.), с. ? (документ)
16. Даниленко Л. І. Інноваційні методи навчання історії. Київ: *Педагогічна думка*, 2016. 192 с.
17. Данилюк Д. Я. Навчальний предмет як інтегрована система // *Педагогіка*. 2007. №4. С. 24-28.
18. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 1. — С. 15. — Ст. 6.
19. Житник Б.О. Методичний poradник: форми і методи навчання. Харків: Основа, 2005. 124 с.
20. Закон України «Про освіту» : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
21. Збірник тез доповідей II Всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції. Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст: URL: http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/7943/3/New%20_Ukrainian%20_school_%20strategy_%20of_%20personality%20_development.pdf (дата звернення 20.09.2025)
22. Мороз І., «Сутність інтегративного підходу навчання історії», Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи:

- збірник тез III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Компетентнісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи», Київ, 29 березня 2021 р. (наукове електронне видання). Київ, Україна: Педагогічна думка, с. 135–138, 2021.
- 23.Іванова І., Литвиненко Л. Гейміфікація в шкільній освіті: можливості та виклики // Нова педагогічна думка. 2021. № 2. С. 49–54.
- 24.Іващенко О. В. Формування соціальної компетентності учнів на уроках української мови та літератури на засадах міжпредметних зв'язків. Методичний посібник. Кривий Ріг, 2018. 46 с.
25. Інноваційний формат сучасного уроку історії (*Методичні рекомендації*)/Укладачі: д.і.н., Добржанський О.В., к.і.н., Богачик Т.С. Чернівці: Технодрук, 2021. 32 с.
- 26.Інтерактивні методи навчання : навч. посібник / За заг. ред. П. Шевчука і П. Фендриха. — Щецін : Вид-во WSAP, 2005. — 170 с.
- 27.Історія України : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / В.С. Власов, О.Є. Панарін, Ю.А.Топольницька. Київ : Літера ЛТД, 2020. 176 с.
- 28.КАБІNET МІНІСТРІВ УКРАЇНИ РОЗПОРЯДЖЕННЯ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р «Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2025)
- 29.Коваль М. Використання ігрових технологій у процесі вивчення історії в закладах загальної середньої освіти // *Педагогічні науки: теорія і практика*. – 2021. – № 3. – С. 45–52.
- 30.Коляда І. Новітні технології організації дискусії на уроках історії України. *Історія в школі*. 2003. № 11 – 12. С. 34 – 38.
- 31.Комар О.А. Інтерактивні технології в освітньому процесі. – Харків: Основа, 2018.

32. Концепція "Нова українська школа". URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf> (дата звернення: 21.09.2025).
33. Крамаренко С. Інтерактивні форми контролю навчальних досягнень учнів. – Суми: Університетська книга, 2019.
34. Куцик Ю. А. Використання інноваційних та інтерактивних технологій навчання на уроках історії, громадянської освіти. (Методичні рекомендації). Заклад загальної середньої освіти «Видертський ліцей», 2024. 104 с.
35. Лемешко Н.В. Методичні аспекти викладання історії в школі. URL: <https://naurok.com.ua/mini-lekciya-metodichni-aspekti-vikladannya-istoriv-shkoli-13172.html>
36. Лешенко М. Формувальне оцінювання в умовах Нової української школи. *Освітній простір України*, 2019, № 1, с. 45–52.
37. Лозова В. І. Дидактика : навч. посіб. Харків : Основа, 2012. 368 с.
38. Ляшенко У. Мультимедійні ресурси на уроках історії. Педагогічний дискурс. – 2019. – № 26. – С. 87–92.
39. Малієнко Ю. Б. Формування інформаційної компетентності дев'ятикласників на уроках історії. *України Історія України. Всесвітня історія. Правознавство : методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017 / 2018 навчальному році*. Київ: УОВЦ «Оріон», 2017. С. 96-98.
40. Маринченко Г. М. Методика викладання історії у закладі вищої освіти : навчально-методичний посібник. Миколаїв : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 292 с
41. Масол Л. М. Компетентнісний підхід у мистецькій та гуманітарній освіті. Київ : Ліра-К, 2020. 184 с.
42. Мельниченко О. Інтерактивні дошки та хмарні сервіси в сучасній школі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. – 2020. – № 75(1). – С. 110–115.

- 43.Метод критичного мислення Кола Вена (Діаграма Вена). URL:
<https://vseosvita.ua/library/metodkriticnogo-mislenna-kola-vena-diagrama-vena-433658.html>
- 44.Міністерство освіти і науки України. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів та інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025–2026 навчальному році : лист МОН України. Київ, 2025. 56 с. URL:
<https://mon.gov.ua/npa/pro-instruktyvno-metodychni-rekomendatsii-shchodo-vykladannia-navchalnykh-predmetiv-intehrovanykh-kursiv-u-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity-u-20252026-navchalnomu-rotsi> (дата звернення: 02.09.2025).
- 45.Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (Гісем О.В., Мартинюк О.О.).URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Vstup.do.ist.Ukr.ta.hrom.osv5.kl.Hisem.Martynyuk.10.08.pdf> (дата звернення: 17.09.2025).
- 46.Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти (автори Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я.). URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-kl.Burlaka.ta.in.14.07.pdf>(дата звернення: 12.09.2025).
- 47.Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.).URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Model.navch.p>

[rohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Hromad.ta.istor.osv.hal/Doslidzhuyemo.istoriyu.susp.5-6-kl.intehr.kurs.Pometun.ta.in.14.07.pdf) (дата звернення: 27.08.2023).

48. Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю.Б., Серова Г. В.)
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/08.09.2023/Istoriya.Ukrayiny.7-9.kl.Pometun.ta.in-08.09.2023.pdf> (дата звернення: 13.09.2025).
49. Модельна навчальна програма «Історія України. 7—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М., Тарасюк Т. Д.).
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas> (дата звернення: 16.10.2025).
50. Модельна навчальна програма «Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (автори: Власова Н.С., Желіба О.В., Кронгауз В.О., Секиринський Д.О., Щупак І. Я.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Hromad.ta.istor.osv.hal.2023/Istoriya-Ukr.i.svit.7-9-intehr.kurs-variant.2-Vlasova.ta.in.13.09.2023.pdf> (дата звернення: 26.11.2025).
51. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprova> (дата звернення: 15.09.2025).

52. Морзе Н. В., Барна О. В. Інтегроване навчання в сучасній школі. Київ: Київський університет, 2017. 278 с.
53. Морзе Н. Формування цифрової грамотності школярів у Новій українській школі. – Київ : Ліра, 2020.
54. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр. за ред. проф. Тетяни Степанової. — № 2 (61), травень 2018.
55. Нестандартний урок як форма організації навчання Електронний ресурс: Режим доступу: <https://naurok.com.ua/nestandardniy-urok-yak-formaorganizaci-navchannya-78622.html> (дата звернення 14.10.2025).
56. Нестерук Л. В. Використання елементів ігрової діяльності як один із методів. Інноваційні практики наукової освіти. — 2024. — С. 624.
57. Нетрадиційні уроки в арсеналі організаційних форм навчання історії [Електронний ресурс]:режим доступу до статті: <http://www.novapedahohika.com/noloms-215-1.html> (дата звернення 14.10.2025).
58. Ніколаєва С. Ю. Ігрові технології як засіб розвитку освітніх компетентностей учнів. *Педагогічна освіта*. 2018. № 4. С. 40–47.
59. Огляд і розбір Держстандарту громадянської та історичної освітньої галузі. НУШ. URL: <https://naurok.com.ua/post/oglyad-i-rozbir-derzhstandartu-gromadyansko-ta-istorichno-osvitno-galuzi> (дата звернення: 15.10.2025)
60. Педагогічна майстерність: Підручник/ І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос. Київ:СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.
61. Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / Л. В. Пироженко. – Київ : Генеза, 2002, 256 с.
62. Підласий І.П. Педагогіка: новий курс. – К.: Академвидав, 2017.

- 63.Пінчук Г. Г., Титар О. В. Інтеграція навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://osvita.ua/school/lessons>
- 64.Побірченко Н. Громадянська компетентність учнів: сучасні підходи. Київ: Педагогічна думка, 2020.
- 65.Пометун О. І. Дискусія як метод розвитку критичного мислення учнів. *Інтерактивні технології навчання: науково-методичний збірник*. Київ: А.П.Н., 2007. С. 36–52.
- 66.Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання: наук.-метод. вид. Київ: 2007. 144 с.
- 67.Пометун О. І. Інтерактивні технології: теорія та методика. *Інтерактивні технології навчання: науково-методичний збірник*. Київ: А.П.Н., 2007. С. 5–35.
- 68.Пометун О. І. Предметна компетентність учнів у процесі навчання історії. Практичний довідник учителя історії. – Бібліотека журналу *«Історія і 214 суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання»*. 2015. № 2. С. 56-58.
- 69.Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод, посіб. / О. І. Пометун. — К. : АСК, 2006. — с. 192.
- 70.Пометун О. І., Гупан Н. М. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії // Український педагогічний журнал. — 2019. — № 3. — С. 50-59. — Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717917/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%83%D0%BD%20%D0%93%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BD.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).
- 71.Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

- 72.Пометун О.І., Гупан Н.М., Власов В.С., Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ, 2018, 208с.
- 73.Пометун, О. І. (2021). Інтерактивні методи навчання. *Енциклопедія освіти*, 417-418.
- 74.Посохова Н.М. Критичне мислення у світлі вимог Концепції «Нової української школи». *Історія та правознавство*, 2019, №10-12 (542-544).С. 11-14.
- 75.Приходько А. Урок та інші форми навчання у сучасній методиці викладання історії. *Історія в школі*, 2006, №2. С. 32-36; №3. С. 34-36.
- 76.Ребенюк Л.А. Мотивація навчальної діяльності учнів. *Історія та правознавство*, 2019, №19-21. С. 2-21.
- 77.Рожнова Т. Є., Вадзюк С. Н., Наконечна С. С., Ратинська О. М. Інтерактивні методи навчання – шлях до підвищення ефективності освітнього процесу у медичних закладах вищої освіти / Т. Є. Рожнова, С. Н. Вадзюк, С. С. Наконечна, О. М. Ратинська, *Медична освіта*. – 2022. – № 3. – DOI:10.11603/m.2414-5998.2022.3.13408.
- 78.Сахновський О. Новітні технології викладання історії в школі. Конспект лекції. Частина І. Чернівці, 2012. 48 с.
- 79.Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів І–ІІ рівнів акредитації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09. Кривий Ріг, 2010. 20 с.
- 80.Спірін О. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: теоретичні та прикладні аспекти. – Київ : АПН України, 2013.
- 81.Стрижньова Ю. О. Створення сучасного інтерактивного уроку. Професійна діяльність педагога в умовах цифрового середовища. 2023. С. 124.

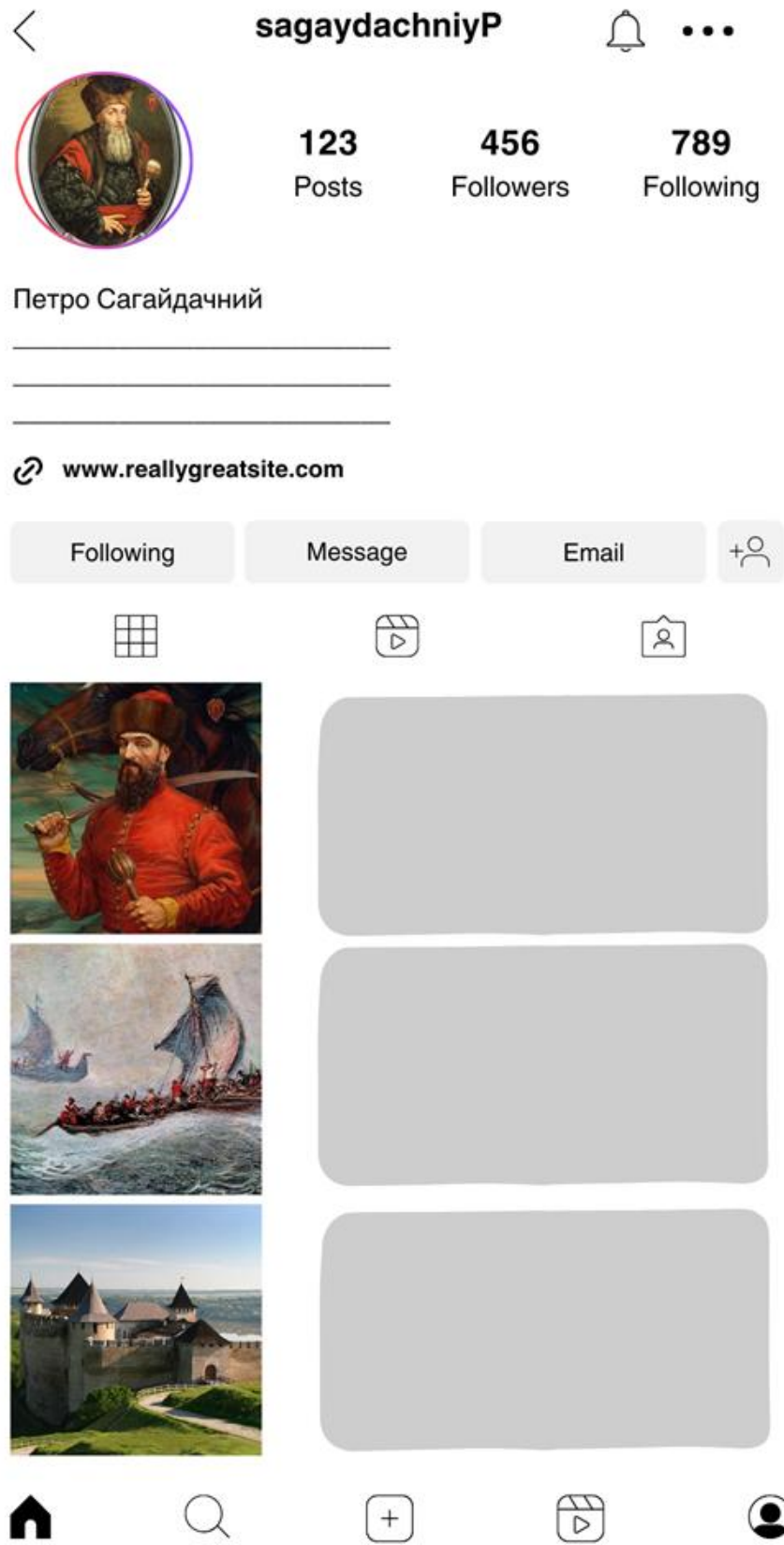
- 82.Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. — К.: Довіра, 2006. — 789 с.
- 83.Татаринов М. Сучасні стратегічні освітні виклики у роботі вчителів історії. *Історія та правознавство*, №25-27, вересень 2020 р. С.6-10.
- 84.Твердохліб І. Методи формувального оцінювання у школі. – Львів: Світ, 2021.
- 85.Типи уроків та їх структура. URL: <https://studfile.net/preview/16409949/page:4/>
- 86.Фадєєв М. М. Педагогічні ігри в сучасній школі: теорія та практика. *Педагогічний процес*. 2015. № 2. С. 51–59.
- 87.Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. *Історія в школах України*. 2009. № 5. С. 17–21.
- 88.Цінько С. В. Методи та прийоми розвитку критичного мислення учнів у контексті інноваційного підходу / С. В. Цінько // Стратегічні пріоритети філології й лінгводидактики в умовах реформування освітньої системи в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (10 квіт. 2020). — Старобільськ : ДЗ «Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка», 2020. — С. 66–69.
- 89.Шевчук В. Технології доповненої реальності в сучасному освітньому процесі. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2020, № 4, с. 12–20.
- 90.Шевчук П. І., Фенрих П. Інтерактивні методи навчання: навч. посіб. Щецін: WSAP, 2005. 170 с
- 91.Шкуренко О. С., Нежива Л. В. MOZ KPPVPS: модель організації навчання й розвитку персоналу в професійній підготовці: монографія. — Київ : Київський університет бізнесу і права, 2024. — 192 с. — Режим доступу:[https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48825/1/O_Shkurenko_L_Nezhyva MOZKPPVPS_2024.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/48825/1/O_Shkurenko_L_Nezhyva_MOZKPPVPS_2024.pdf) (дата звернення: 20.09.2025).

- 92.Яценко Т., Смульсон М. Візуальні методи навчання: сучасні підходи. Психолого-педагогічні студії. – 2018. – № 1. – С. 40–48.
- 93.UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2017.
- 94.Johnson D. W., Johnson R. T. Active Learning: Cooperation in the Classroom. Edina, MN: Interaction Book Company, 2009.

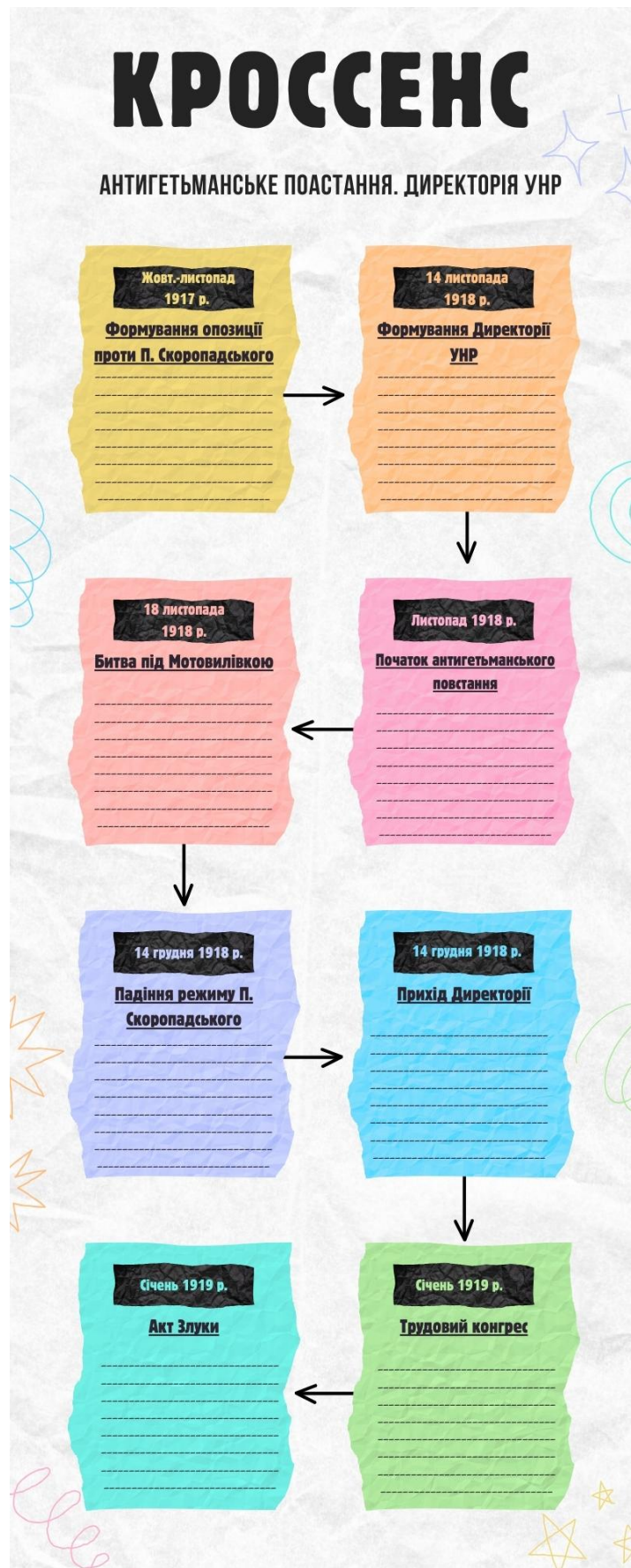
Додатки

Додаток А

Сторінка Instagram П. Конашевича-Сагайдачного для уроку «Історичний портрет гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного»

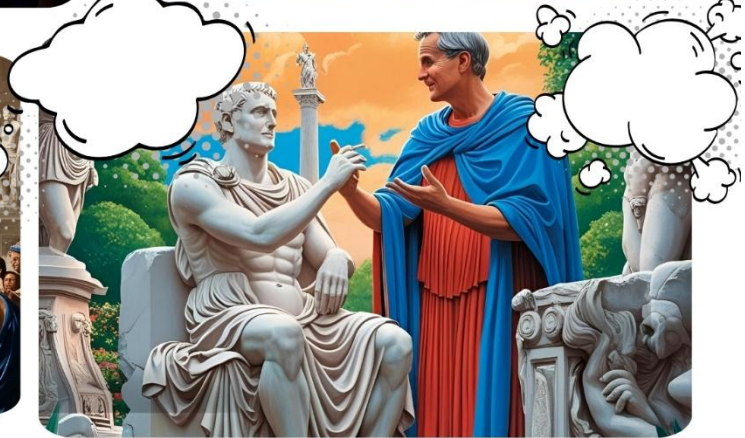
Кроссенс для уроку «Формування гетьманської опозиції. Директорія УНР»

Додаток В

Комікс для уроку на тему «Утворення Римської імперії»

УТВОРЕННЯ РИМСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Додаток Г

Карткова гра на для уроку всесвітньої історії тему «Іспанія. Нідерланди»

Бунт

Що таке Утрехтська унія?
Що сталося після неї?

А світу ок?

Чи отримали Нідерланди
міжнародне визнання
відразу після створення?

А за океаном?

Чи мала Іспанія колонії за
океаном? Як це вплинуло
на сучасний світ?

Пліткарка

Що учудили південні
провінції Нідерландів у 1579
році: зрада чи перемога?
Наведіть аргументи

Воу, камон

Як називався процес
визволення Іспанії від
арабів?

Що це?

“З Богом я спілкуюсь
латиною, з жінками -
французькою, а з конем -
німецькою”

Реверс

Можеш передати право
відповідати на питання
іншому учню/учениці

Фортуна

Тобі пощастило, +1 бал
до оцінки по матеріалу

Відьми

Чи була залучена католицька церква у війну в Нідерландах? На чиєму боці була?

Шар

Що таке національно-визвольна війна? Чи було щось схоже в Україні?

По колу

Що стало приводом до національно-визвольної війни в Нідерландах?

Чарівна рука

Хто очолив національно-визвольну війну в Нідерландах?

Алькабала

Хто запам'ятався з іспанської сторони у національно-визвольній війні в Нідерландах?

Добра звістка

Вау, ти звільнений від питання. На нього відповість той, хто сидить навпроти.

Карта воїна

Як називалися голландці, які боролися за власну незалежність? Які їх види?

Кристал мудрості

Що таке Арраська унія? Яка ваша думка про це?